

17. YÜZYIL ŞAİRLERİNDEN FEVZÎ, HAYATI VE DİVANI*

FEVZÎ, THE POET OF THE 17TH CENTURY AND HIS DİVAN

Dr. Yunus KAPLAN**

Özet

17. yüzyıldan itibaren duraklama dönemine giren Osmanlı İmparatorluğu, bu yüzyılın ikinci yarısında en karışık ve bunalımlı devrini yaşamıştır. Siyasî ve sosyal hayatta görülen karışıklık ve bozukluklara rağmen edebiyat, bu devirde gelişimini sürdürür. Bu dönem “Kaldırım taşları altında birer şair var” diyen Sâbit’i haklı çıkaracak kadar şair bolluğu içindedir. Bu yüzyılda yetişen şairlerden biri de Fevzî’dir. Bu çalışmamızda Fevzî’nin hayatı, edebi kişiliği ve Divan’ı hakkında bilgi verilecektir.

Anahtar Kelimeler: 17. yüzyıl, Divan Edebiyatı, Fevzî, Divan.

Abstract

The Ottoman Empire declined in the 17th century. In the second half of the 17th century was the beginning of the power struggle and the turmoil of the chaos for the Empire. Though the politic and social turmoil took place in the 17th century, the literature carried on its progress. This era, named by Sabit as “a poet under the each pavement stone” had witnessed abundant number of poets. In this century was also witnessed the famous poet Fevzi. In the projected study the biography of the Fevzi and deeds in the literature will be introduced.

Key Words: 17th century, Classical Turkish Literature, Fevzi, Divan.

* Bu çalışma, “17. Yüzyıl Şairlerinden Fevzî Dîvânı” adlı doktora çalışmamızdan yararlanılarak hazırlanmıştır.

** Milli Eğitim Bakanlığı, Türkçe Öğretmeni

GİRİŞ

16. yüzyılda siyasî ve sosyal hayatta en parlak dönemini yaşayan Osmanlı İmparatorluğu, 17. yüzyıldan itibaren duraklama dönemine girmiştir. Bu duraklamayla birlikte, 17. yüzyılın ikinci yarısında en karışık ve en bunalımlı devrini yaşayarak gerileme dönemine girmiştir.

Tahta oturan bazı padişahların çocuk yaşta olmaları, devlet yönetiminde kadın sultanların hâkimiyet kurmalarına sebep olmuş, bu da saray içindeki siyasî entrikaları arttırarak devlet adamları arasındaki çeşitli makam kavgalarına neden olmuştur. Bu yüzden çoğu vezir ve şeyhülislam, makamlarında çok az süreyle kalabilmişlerdir.

Gelir kaynaklarının kurumasıyla devlet, ekonomik yönden zayıflamıştır. Paranın değeri düşmüş, rüşvet ve yolsuzluk iyice artmış, ülkenin birçok bölgesinde Celâl İsyanları adıyla sık sık ayaklanmalar çıkmıştır. Bunun sonucunda ülkede huzursuzluk ve karışıklık baş göstermiştir.

IV. Murad'ın padişahlığında, Veziriazam Köprülü Mehmed Paşa ile oğlu Fazıl Ahmet Paşa'nın gayretleri ile bu isyanlar bastırılmış, ülke ve halk bir nebze nefes almıştır. Bu dönemde dışarıda da bazı zaferler elde edilmiştir.

Fazıl Ahmet Paşa'nın ölümüyle (1676) veziriazamlığa Merzifonlu Kara Mustafa Paşa getirilir. Kazak Hetmanının Osmanlı Devleti'nden yüz çevirip Ruslara yanaşmasıyla sefere çıkan Mustafa Paşa, Çehrin Kalesi'ni alır (1678). Avrupa'da yeni bir fetih teşebbüsüne geçen Mustafa Paşa, Viyana önlerine gelerek Viyana'yı kuşatır. Uzun süren savaşlar sonunda Avusturya ile 1699'da Karlofça Antlaşması imzalanır. Bu antlaşmadan sonra artık gerileme dönemine girilir.

Siyasî ve sosyal hayatta görülen karışıklıklar ve bozukluklara rağmen edebiyat, bu devirde en güzel ve verimli şekilde gelişimini sürdürür. Bu gelişimin sürmesinde, padişahların ve ileri gelen devlet adamlarının sanatı ve sanatçıyı desteklemelerinin payı büyük olmuştur.

16. yüzyıldan itibaren şiirde mükemmelliği yakalayan divan şairleri, 17. yüzyıldan itibaren kendilerine; İran şairlerinin yerine Fuzûlî, Bâkî, Nef'î gibi Türk şairlerini örnek alırlar. (Mazıoğlu 1957:2) Bazı divan şairleri, klâsik edebiyattan sıkılarak yeni arayışlar içine girerler.

Devrin zorbalık ve haksızlıklarına yakından tanık olan birçok şair, bu yüzyılda Nâbî'nin etkisinde kalarak hikemî tarzda yazarlar. Halka doğruyu ve güzelliği göstermeyi amaçlayan bu tarzda yazan şairler, özlü şiir söylemeye gayret ederler. Bazı şairler de yeni ve yerli konulara yönelirler. Bu nedenle atasözü, deyim ve halk söyleyişleri şiire fazlaca girer.

Ayrıca bu yüzyılda edebiyatımızda, Safevî baskısıyla Hindistan'a kaçan şairlerin geliştirdikleri Sebki Hindî üslûbu etkili olur. Bu üslûbun özellikleri kısaca şöyle özetlenebilir: Şiirde anlam ve düşünce önem kazanır. Buna bağlı

olarak da edebî sanatlar fazla kullanılır. Ayrıca uzun tamlamaların kullanılması; karamsarlık ve derin ıstıraptan dolayı dünyadan kaçıp tasavvufa yönelme; yeni mazmun arayışına girme; dilde ve üslûpta son derece incelik ve zarafet; halk terim ve söyleyişlerinin şiir diline girmesi; hikmet, felsefe, öğüt gibi konuların çokça işlenmesi; beyitin önem kazanması bu akımın diğer özelliklerindedir. Bu üslûbun özelliklerini bu devirde hemen hemen bütün divan şairlerinde görmek mümkündür.

1. Fevzî'nin Hayatı

17. yüzyılda yaşamış olan Fevzî'nin hayatı hakkında elimizdeki bilgiler son derece sınırlıdır. Tezkireler (Safâyî, Şeyhî Mehmed, Beliğ), 17. yüzyıla ait Fevzî adında iki şairden bahsetmektedir.

Tezkirelerde verilen bilgilere göre Fevzî mahlaslı şairlerden ilki Bosnalı olup asıl adı Mehmed'dir. İlim tahsili için İstanbul'a gelip Üsküdar'a yerleşmiştir. Bir müddet sonra saray kâtibi olmuş, ömrünün sonuna doğru bu görevinden ayrılmıştır. Şeyh Selâmi Efendi'den el aldıktan sonra, bir müddet burada hizmet edip tarikat âdâbını öğrenmiştir. H. 1084 (1673)'te vefat etmiştir.¹

Fevzî mahlaslı şairlerden ikincisi hakkında verilen bilgiler şöyledir: İstanbullu olup asıl adı Hacı Mehmed Ağa'dır. IV. Mehmed'in vezirlerinden Musahip Mustafa Paşa'nın nedimi olan Fevzî, H. 1090 (1679)'da hac için Mekke'ye gitmiş ve orada vefat etmiştir. Mekke'ye gömülmüştür.²

Tezkirelerde Fevzî mahlaslı, iki farklı şairden söz ediliyorsa da bu şairlerin şiirlerine verilen örnekler, elimizdeki divan nüshalarında bulunmaktadır. Bu da şairin hayatı hakkındaki bilgilerin, tezkireciler tarafından karıştırıldığını göstermektedir. Örneğin Safâyî; Divan'ın yazma nüshalarında yer alan 19, 39, 54, 124, 135. gazelleri, tezkiresinde Bosnalı Fevzî'nin şiirlerine örnek gösterirken; aynı şekilde, 35. gazeli de İstanbullu Mehmed Fevzî'nin şiirine örnek göstermiştir.³

İsmail Beliğ, Nuhbetü'l-Âsâr Li-Zeyl-i Zübdeti'l-Eş'âr adlı tezkiresinde; üzerinde çalıştığımız Divan'daki 19. ve 124. gazellere ait bazı beyitleri Bosnalı Fevzî'nin şiirine örnek verirken Divan'daki 35. gazele ait olan şu beyti de İstanbullu Mehmed Ağa'nın şiirine örnek vermekle yetinmiştir:

İdmân idüp kemân-ı belâya bu menzîlün
Tâ gâyetinde taş dikeyüm himmetüm budur (G. 35/2)⁴

¹ İsmail Beliğ. 1999. **Nuhbetü'l-Âsâr**. Hzl. Abdulkemir Abdulkadiroğlu Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay., Şeyhî, Mehmed Efendi. 1989. **Şakâik-i Nu'maniye ve Zeyilleri Vakâyiü'l-Fudalâ**. (Hzl. Abdulkadir Özcan) İstanbul. Çağrı Yay. Mustafa Safâyî Efendi. **Tezkire-i Safâyî. (Nuhbetü'l-Âsâr Min Fevâ'idü'l-Eş'âr)** Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi 2549.

² Mustafa Safâyî Efendi. **Tezkire-i Safâyî. (Nuhbetü'l-Âsâr Min Fevâ'idü'l-Eş'âr)** Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi 2549. yk. 211a.

³ Age. yk. 210b.

⁴ Bu çalışmada Fevzî Divânı'ndan verilen örnekler şu çalışmadan alınmıştır. Kaplan, Yunus. **17. Yüzyıl Şairlerinden Fevzî Divânı**. ÖMÜ. SBE. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Samsun, 2008. 425 s.

(Beliğ 1999:327-328)

Divan'ın yazma nüshaları üzerinde yaptığımız çalışma sonunda, iki farklı şaire aitmiş gibi gösterilen şiir örneklerinin, aslında İstanbullu Mehmed Ağa'ya ait olduğu anlaşılmaktadır.

Tezkirelerde iki Fevzî hakkında verilen bilgiler arasındaki en önemli ayırım, doğum yerlerinin farklı gösterilmesidir. Tezkirelerde Fevzî'lerden ilki Bosnalı, ikincisi de İstanbullu olarak gösterilmiştir. Ancak Bosnalı olarak gösterilen Mehmed Fevzî'nin de İstanbul'a gelerek buraya yerleştiği verilen bilgiler arasındadır. (Safâyî 210a-211a) Buradan hareketle, Fevzî'nin Bosna'da doğup İstanbul'a yerleştiği düşünülebilir.

Fevzî'nin doğum tarihi ile ilgili, tezkirelerde herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Şairin doğum tarihi, Divan'da kendisinin doğumuna ve sakal bırakmasına düşürdüğü “*Kendi Mevlid ü Lihyeme Tarihdür*” başlığıyla yazdığı tarih manzumesinden anlaşılmaktadır:

Çarḫ-ı ṭālî'le keş-â-keşde iken geldi nidâ
Mevlid ü lihyeñe târiḫ ola عرض و محضر (T. I/25)

Beytinde عرض و محضر “arz ü maḫzar” kelimelerinin ebced hesabında karşılığı H. 1048-1070 (1638-1660)'dır. Buna göre Fevzî'nin 1638 yılında doğduğu, 1660 yılında da sakal bıraktığı düşünülebilir.

Şairin, kayınatası Meşâmî Abdullatif Efendi'nin ölümüne düşürdüğü tarihten evli olduğu anlaşılmaktadır. Çehrin Seferi dönüşünde, ailesinin vebadan öldüğünü öğrenir. Bu olay üzerine düşürdüğü tarih manzumesinde verdiği bilgilere göre ailesinden on yedi aylık bir oğlu sağ kalmıştır.⁵ Bunların dışında, ailesi hakkında elimizde herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

Fevzî'nin ölüm tarihi de tezkirelerde iki farklı kişi olarak değerlendirildiği için tutarlılık göstermez. Safâyî, Bosnalı Fevzî'nin ölüm tarihi hakkında bilgi verirken; “... biñ seksen dört senesinde fevt olmağla bu târiḫ nazm olunmuşdur” diyerek kim tarafından yazıldığı belli olmayan 1673 yılını veren aşağıdaki tarih beytini verir:

Gel şadâsın güş idince Fevzî-i şâhib-kemâl
Hû didi girdi semâ'a *azm-i cennet* eyledi 1084 (1673)

Aynı tarih beyti, Şeyhî Mehmed Efendi'nin Vakâyiü'l-Fudalâ adlı eserinde de bulunmaktadır. (Şeyhî Mehmed 1989:685)

⁵ Kaplan, Yunus. 17. Yüzyıl Şairlerinden Fevzî Dîvânı. ÖMÜ. SBE. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Samsun, 2008. s. 351.

İstanbulu olarak gösterilen Mehmed Fevzî'nin ölüm tarihi ise tezkirelerde H. 1090 (1679) olarak verilir. (Safâyî 211a, Belig 1999:328, Tuman 2001:792)

Ölüm tarihleri arasında gerçeğe en yakın olanı, İstanbullu Mehmed Ağa olarak gösterilen Fevzî'nin H. 1090 (1679) olarak verilen ölüm tarihidir. Çünkü Divan'da Fevzî'nin H. 1089 (1678) yılındaki Çehrin Seferi münasebetiyle yazdığı tarih manzumesi, onun düşürdüğü son tarihtir:

Didi ehliñ de gitdi şimdi ancağ
Bir oğluñ kaldı heft-deh mâha çün mâh

Didüm hâmd iderek ey Fevzî târih
Hâfflendi yüküm el-hâmdü-li'l-lâh

(1089-1678) (T. XXII/5-6)

Bu da bizlere, Fevzî'nin 1678 yılından sonra öldüğünü göstermektedir.

2. Edebî Kişiliği

Fevzî'nin edebî kişiliği hakkında tezkirelerde ve edebiyat tarihlerinde pek bilgi bulunmamaktadır. Safâyî, şair hakkında “nazm ü inşâda vü kayd ü imlâda kesb-i mahâret ile asrun şuarâsından” (Safâyî 210a) diyerek onun nazım ve nesirdeki başarısından söz eder.

Safâyî, Fevzî hakkında değerlendirmede bulunurken, onun çoğu şiirinin Vecdî'ye nazire olduğunu söyler. (Safâyî 210b)

Safâyî, her ne kadar Fevzî'nin şiirlerinin Vecdî'ye nazire olduğunu söyleyip onun gazellerine nazire olan iki gazelini örnek verse de bu, Fevzî'nin tamamen Vecdî'nin etkisinde kaldığını göstermez. Çünkü Divan'da Vecdî'ye nazire olan dört gazel dışında gazel bulunmamaktadır.

Nâilî Divanı'nda da bu dört gazelle; kafiye, redif ve vezni aynı olan gazeller bulunmaktadır:

Fevzî:

Beyâbân-ı cünün k'aña dil-i nâ-şâd ayak başmış
Ne Mecnûn-ı cünün-peymâ ne hüd Ferhâd ayak başmış (G. 76/1)

Nâilî:

Bir süllem-pâye-i iğbâle kim Şeddâd ayak başmış
Felek çaşr-ı vücûdun etmeğe berbâd ayak başmış

(İpekten 1990:231)

Fevzî :

‘Akla heves-i Leylî-i zülfüñ bedel aldum
Mecnûnam o sevdâ ile tül-ı emel aldum (G. 109/1)

Nâilî:

Naqd-i dili dil-dâra virüp mâ-ḥaşal aldum
Bâzâr-ı maḥabbetde ğam-ı bî-kesel aldum

(İpekten 1990:259)

Fevzî:

Ḳo tâb-ı mihrüñ ile sîne dâĝ dâĝ olsun
Ki her biri şeb-i hecrüñde bir çerâĝ olsun (G. 120/1)

Nâilî:

Vücüd ‘aks-i cemâlünle dâĝ dâĝ olsun
O çârbâĝ-ı maḥabbet Ḳo heşt-bâĝ olsun

(İpekten 1990:276)

Fevzî:

Serümde dâĝ-ı ter ü dilde ârzü tâze
Gül ü hevâmızı seyr it o tâze bû tâze (G. 76/3)

Nâilî:

O şūḫu bâĝda gördüm şükufte-rü tâze
Elinde bir gül açılmış o tâze bû tâze

(İpekten 1990:308)

Fevzî, bir gazelinde Nâilî’ye ustaca bir nazire yazdığından söz ederek; Sebk-i Hindî’den dolayı onun izinden gitmenin zor olduğunu, ancak yazdıklarının ondan aşağı kalmadığını söylemiştir:

Fevzî:

Ey Fevzî Nâ’ilîye peyrevlik olmaz ammâ
Böyle nazîre söyler üstâd söyleyince (G. 128/6)

Nâilî:

Ey Nâ’ilî hāmūşi mahz-ı hikemdir ammâ
Eş‘arı böyle söyler üstâd söyleyince

(İpekten 1990:301)

Divan’da yine, Nâilî’ye nazire olan başka gazellere de rastlıyoruz:

Nâilî:

Sûz-ı elemle hâtır-ı nâza niyâz degmesün
Dâmenine anun dahi âteş-i nâz degmesün

(İpekten 1990:279)

Fevzî:

Sen gül-i hâr-ı ülfete nevbet-i nâz degmesün
Tâ dil-i nâle ‘âdete sehm-i niyâz degmesün (G. 112/1)

Fevzî, Nâilî’ye yazdığı bu nazirelerin dışında onun ölümü üzerine de bir tarih düşürmüştür.⁶ Bu da Fevzî’nin Nâilî’nin etkisinde kaldığını gösteren bir başka örnektir.

Fevzî’yi etkileyen şairlerden biri de yine 17. yüzyılda yaşamış olan Nef’î’dir. Fevzî, Nef’î’nin bir gazeline tahmiste bulunurken iki gazeline de nazire yazmıştır.

Nef’î:

Esrâr-ı lebin söylemezüz gerçi hamûşuz
Ammâ ki hum-ı mey gibi pür-cüş u hurûşuz

(Akkuş 1993:305)

Fevzî:

Şüretde belî cām-şifat gerçi hamûşuz
Ma’nâda velî hum gibi pür-cüş u hurûşuz (G. 64/1)

Nef’î:

Ol kâfile-sâlâr-ı reh-i Ka’be-i ışkâm
Kim nâle-i ıuşşâk şadâ-yı ceresümdür

(Akkuş 1993:299)

Fevzî:

Ol kâfile-sâlâr-ı reh-i Ka’be-i zâram
Kim hems-i kâdem ‘ayn-ı şadâ-yı ceresümdür (G. 47/3)

Nâilî, Vecdî ve Nef’î’nin dışında Fevzî’yi etkileyen şairler arasında; birer gazeline tahmis yazdığı Fehîm-i Kadîm ve Şehrî bulunmaktadır.

⁶ Bk. T. XVII s. 342. Ayrıca bu tarih, Nâilî Divanı’nda şairin ölümüne düşürülen tarihlere ve Resimli Türk Edebiyatı Tarihi’nde Nâilî’nin ölüm tarihine örnek olarak gösterilmiştir. Bk. Haluk İpekten. 1990. **Nâilî Divanı**. Ankara: Akçağ Yay. s. 13, Nihat Sami Banarlı. 1998. **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi**. İstanbul: MEB Yay. C. II, s. 663.

Divan şairleri, sahip oldukları geleneksel yazım biçiminden ayrılmadıkları için sahip oldukları sanat gücüne de yazdıkları şiirlerde değinmişlerdir. Şairlerin kendilerini övdükleri alanların başında şairlikteki yetenekleri gelir. Bu yeteneklerini ya telmih yoluyla ya da doğrudan okuyucularına iletmişlerdir. Fevzî de bu geleneğe uyarak, özellikle gazellerinin bazı beyitlerinde zaman zaman kendini över.

Fevzî kendi gazellerinde şairliği üzerine birtakım değerlendirmelerde bulunurken, gazel sahasında benzeri olmayan yeni tarzların kendisine ait olduğunu iddia eder. Hatta şehrin gazel söyleyenlerini sınava çekecek kadar bu konuda yetkindir:

Ke mülk-i ma'nâda yârân tekâpû-yı zemîn itsün
Senüñ nev-ıtarz-ı şîrûñ gibi Fevzî hoş-zemîn olmaz (G. 71/7)

Ėazel tarhında tarz-ı taze Fevzîye olup maşşuş
Ėazel-güyân-ı şehri itmede germ imtiñân bir bir (G. 60/5)

Fevzî, şairlikteki kudretini ve başarısını anlatırken, klâsik şiir geleneği içerisinde şiirin ve kendine özgü anlatım şeklinin herkesçe kabul gördüğünü iddia etmektedir:

Lebi vaşfında şîrûñ defter-i maqbûle geçmişdür
Yine ey Fevzî ümmid-i vişâle özge bâb açduñ (G. 91/5)

17. yüzyılda, İran edebiyatında eskiye oranla büyük şairler yetişmez. Türk şairler, bu yüzyılda kendilerinden önce yetişmiş olan Fuzûlî, Bâkî, Nef'î gibi şairlerimizi kendilerine örnek alırken, yazmış oldukları şiirlerle övünmekten de geri kalmazlar.

Fevzî de sahip olduğu şairlik kudreti ile şairlerin kendisini kıskandığını büyük bir gururla söyler. Çünkü onun ünü Irak, Arap, Rum ve Acem'i sarmış durumdadır:

Bu tab'la maşşüd-ı cihân olsañ 'aceb mi
Fevzî-i 'Irâk ü 'Arab ü Rüm ü 'Acemsin (G. 114/5)

O, klâsik divan söyleyişini birçok çağdaşı şairde olduğu gibi beğenmez ve yeni arayışlar içine girer. Bu konuda da anlamlı, yeni şiirler söylediğini ifade eder. Şiir sahasında alışılmış köhne tarzları beğenmemesine şaşılmasını söylerken, kendisini mana Musa'sı olarak görür. Eski şiiri beğenmez, onların yazım tarzından kaçır:

Şîr-i şîr-i köhne tarzı Fevzî mahv itsem n'ola
Müsi-i ma'nîyem ü i'câz mahremdür baña (G. 2/5)

Eski tarz yazım biçeminden söz etmek istemeyen Fevzî, yeni bir çığır açtığını, yeni şairlerin kendisini takip etmelerini ister. Aynı zamanda yeni tarzda usta olarak kendini görmekte, kimsenin de bu tarza ilgi göstermediğini söylemektedir:

Fevzî yetişür nâdire-sencî-i nev-eş'âr
Yârân nice bir şîriñe nev-güfte disünler (G. 40/5)

Yaratıcılıkta ve söz söylemede rakibinin olmadığını düşünür:

Bize şimden gerü i'câzdan dem urmağ olmaz kim
Bugün ol pâyeye Fevzî gibi üstâd ayak başmış (G. 76/6)

Fevzî büyüleyici, anlamlı şiirler yazmaktaki amacının; şiir yazmaya yeni başlayanlara öncülük etmek olduğunu söyler:

Kim eylerdi bu deñlü sihr-i ma'nâya teveğğul lîk
Nev-âgâzân-ı şî're Fevziyâ üstâd lâzımdur (G. 46/6)

17. yüzyılda, bazı şairler Klâsik Edebiyatın idealine ters düşerler ve yenilik arayışına girerler. Nâbî ve Sâbit, bu yenilik arayışının öncüsü olurlar.

Fevzî de şiirde yenilik arayışına girer. Hikemî tarzda rakibinin olmadığını düşünür:

Tilmîz olımağ Fevzî bize aql-ı Felâṭun
Ders-i ḥikem 'ac-z-i rumûz-ı dilümüzdür (G. 29/5)

Beni i'câz-senc-i sihr-i ma'nî eyleyen Fevzî
Hevâ-yı peyrevî-i 'âşım-ı şîrîn-edâdur heb (G. 10/6)

Fevzî, anlam ile yeniliği bütünleştirmiş bu ikisini âdeta şiirinin vazgeçilmez özelliği olarak görmüştür. Ona göre anlamlı ve yeni sözler söylemekteki yaratılışını, başka şairlerde görmek imkânsızdır:

Semend-i ṭab'umuñ Fevzî peyin görmek ne mümkindür
Fezâ-yı ma'nâda zîrâ reh-i i'câz-ı ṭaydur bu (G. 124/5)

Mana ülkesine kimsenin rağbet etmeyeceğini söyleyen Fevzî, "mülket-i icaz"ı kavgasız aldığını söyleyerek kendisindeki doğal yeteneğe vurguda bulunur:

Fevzî kim ider ḥıṭṭa-i ma'nâya tenezzül
Ben mülket-i i'câzı bugün bî-cedel aldum (G. 109/7)

Fevzî'ye göre şiir etkileyici olmalıdır. Şiirlerinin en önemli özelliklerinden biri de anlamının yanında, büyüleyici bir söylenişlerinin olmasıdır:

Ansuz olmaz şâhid-i i'câz-ı ma'nâ bir nefes
Ṭab'-ı Fevzî ḥâşılı şehhârdur dünyâ kadar (G. 32/5)

Sühanda Fevzî kadar sâhîr olmadıkça hele
Hasûde dâğ olacağ deñlü sihr-sencânuz (G. 67/6)

Ancak, Fevzî'nin yaratılıştan gelen bu tarzını bilmeyenler, onun yeni tarzını ve nükteli sözlerini de anlayamazlar:

Zâdegân-ı ıtab^c-ı Fevzîden haberdâr olmayan
Nükte-i sihr ü sihr-perdâz bilmez neydügin (G. 122/8)

Fevzî, şiiirleriyle övünür ve bunları mucizevî bir şekilde söylediğine inanır. Şiiirleri, hastalar için âdetâ bir ilaçtır:

Şîve-i Ğisîden ey Fevzî dem ursağ çok degül
Buldı hummâdan ifâkat dil-ber-i dîrînemüz (G. 69/5)

Fevzî, şairliği hakkında değerlendirmelerde bulunurken kendini "hazır-cevap, suhan-dan, kand-furûş, tûtî, üstad" olarak nitelendirerek övünür. Sözlerinin boş olmadığını, anlam dolu olduğunu söylediği zamanlar da olur:

Ben tûıı-i hoş kelâmam ammâ
Heb zâğ ü kelâğ-âşinâyum (Tb.-1 III/5)

Mazmunların güzellerinin tabiatında toplandığını söylerken, bu durumuyla tabiatının feyz kâşânesi gibi olduğunu söyler:

ıTab^cumuz mecma^c-ı şühân-ı mezâmin oldı
ıTab^c-ı Fevzî gibidür ol dağı kâşâne-i feyz (G. 79/5)

Hatta şiiirinin feleğın kubbesinde duyulmasıyla birlikte, eskiden gezegenlerin sultanı olarak kabul edilen Güneş gezegeninin çalgıcısı Nâhid'i "Zühre"(Levend 1984a:204) bile artık hiç kimsenin dikkate almadığını söyler:

Nevâ-yı şîrîün ey Fevzî irelden kûbbe-i çarha
Mühim-sâz olmadı güş itmege bir kimse Nâhîdi (G. 139/5)

Fevzî, terhib-i bent şeklinde yazmış olduğı bir na'tının 7. bendinde "sözümdür" kelimesini redif olarak kullanmıştır. Burada sözlerinin ilâhî bir ilhamın ürünü olduğunu söylerken, yazdıklarını; şekere, gühere, şimşeğe, meyveye ve tavusa benzetir. Hatta sözlerinin birer iksir olduğunu iddia eder.⁷

3. Fevzî'nin Dünya ve Hayat Görüşü

Divan şairlerimizin dünyaya ve hayata bakışı genellikle karamsardır. İnsan bu dünyada yaşadığı sürece, eziyet ve sıkıntı görür. İnsanın bu sıkıntıların önüne geçmesi de imkânsızdır. Çünkü bu dünyaya gönderilmeden önce burada

⁷ Kaplan, Yunus. 17. Yüzyıl Şairlerinden Fevzî Dîvânı. ÖMÜ. SBE. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Samsun, 2008. s. 184-185.

yaşayacakları, alinyazısı olarak belirlenmiştir. Kaderlerindeki bu olumsuzlukların önüne geçemeyen şairlerimiz, sık sık felekten ve talihten şikâyet ederek hayata karşı teslimiyetçi ve karamsar bir yaklaşım içine girmişlerdir.

Hayata karşı takınılan bu karamsar yaklaşım, Fevzî'nin yazmış olduğu şiirlerde de kendini gösterir. Fevzî de talihten şikâyetçi olmuş, emellerinin daima tersine döndüğünü ifade etmiştir:

Kām-ı dile ursa püşt-i pā itme 'aceb
Yeksân yanında şimdi ihmâl-i taleb
Biz t̄ālî'-i Fevzîmizi bađduđ görüñ
Çarh-ı emeli döner velî 'aksine heb (R. 24)

Gerçek anlamda gökyüzü demek olan felek; mecazî olarak da şans, zamane, baht, talih gibi anlamlarda da kullanılır. Felek, şaire o kadar çok zulüm etmiştir ki; Ferhad ile Şirin bile ondan bu kadar zulüm görmemiştir:

Sen baña eyledigüñ hüd'a-i bî-dād eşeri
İtmedi zāl ne Ferhâda ne hüd Şîrîne (T. VII/7)

İnsanlar bu dünyaya sıkıntı çekmeye gelmişlerdir. Bu sıkıntılar nedeniyle devamlı sızlanırlar. Onun için bu dünyada mutluluk aramak boşunadır:

Nevâ zann itdigüñ heb nâle-i ehl-i tazallümdür
Bu şîven-zârda ey Fevzî şıyt-ı sūr olur şanma (G. 131/5)

Şair, sadece şarap içildiği bahar mevsiminde mutlu olarak dertlerini unutur:

Mevsim-i h̄andegî-i gül gül gibi elde cām-ı mül
Ĝam yeme şād ol ey gönül t̄ālî'imüz güşâdedür (G. 59/3)

Ancak bu mutluluğu uzun sürmez. Çünkü felek ona bu mutluluğu çok görüp yıldızını tersine çevirerek onu üzecektir:

Bir lahza itse kevkebümüz seyr-i müstaķîm
Devrân-ı çarh-ı kec-rev anı vâj-gün ider (G. 52/5)

Feleğin yaptıkları karşısında ona seslenerek sitem eden Fevzî, yaptıklarının böyle devam etmeyeceğini, sonunda onun da devrinin biteceğini söyler:

Zann itme bu hey'etde kıala gerdişüñ ey çarh
Âhîr dil-i Fevzî gibi vîrân olacaķsın (G. 119/5)

Felek (çarh), her ne kadar bugün için onu üzse de hesap gününde felekten bunun hesabının sorulacağını söyler:

Bugün mađlûb-ı çarhuz hâ hüner yirde çarâr itsün
Hużûr-ı kızî-i maşşerde ferdâ dād söylensün (G. 111/4)

Bazı zaman bu dünyanın vefasızlığından usanan şair, tasavvufî bir edayla dünya nimetlerinden ve makam sevdasından vazgeçerek feleğe karşı umursamaz bir tavır takınır:

Yiter hîl'at baña zaḥm üzre zaḥm u dâğ dâğ üzre
Uşandum hâşılı dehrûñ 'abâsından ḳabâsından (G. 110/7)

Felek şimden-gerü tâ 'arşa pertâb eylesün tâcın
Çeküldüm manşıbından kâm-ı dilden müdde'âsından (G. 110/5)

Bu dünyanın geçici olduğunu bilen şair, teselliyi Tanrı'ya sığınmakta görüp insana yük olan bu dünyanın sıkıntılarından kurtulmak ister:

Sen sen ol ḥâk-i der-i pîr-i muğân ol rind ol
Bu cihân kimseye ḳalmaz saña dosdoğru ḥaber

Mey-i nâb olmasa zehr-i ğam ile 'işret ḳıl
Felegüñ körlüğüne cüd u seḥâlar göster (T. I/19-20)

Ol rind-i mey-âşâm-ı cihân ḥâne ḥarâbam
Kim ğulgüle-i şür-ı şürâḥî 'asesümdür (G. 47/2)

Rind-i ser pây-ı bürehne olıgör ey Fevzî
Ne belâdur bu ḳadar bâr-ı taḥammül ber-ser (T. I/1)

Her şairde olduğu gibi Fevzî de sonunda Tanrı'nın cömertliğine ve bağışlayıcılığına inanır, onun yardımına sığınır. Tanrı'nın yardımının her an gelebileceğini ümit ederek, sıkıntılarının geçeceğini düşünür:

Ĝam yeme Fevzî ki Allâh kerîmü'ş-şândur
Füzelâ-yı selef اللیلة حلی didiler (T. I/23)

Sonuç olarak Fevzî, diğer şairler gibi dünyada sıkıntı çekip talihinden şikâyetçi olsa da; teselliyi kaderine boyun eğmekte ve tanrısal aşkta bulmuş, sonunda dünyanın nimetlerinden vazgeçerek teselliyi az çok tasavvufu benimsemekte bulmuştur.

4. Eserleri

Yaptığımız araştırmalar ve incelediğimiz kaynaklara göre Fevzî'nin, Divan'ı dışında bilinen eseri bulunmamaktadır. Fevzî Divanı'nın kütüphanelerde üç adet yazma nüshasını tespit edebildik. Bunlar Süleymaniye Kütüphanesi Hüsrev Paşa Bölümü, Nu. 557, Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Efendi, Manzum Eserler Nu. 350 ve Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi Yazma Eserler Bölümü Nu. 392'de kayıtlıdır.

Bu nüshalarda tespit edilebilen başlıca nazım şekilleri şunlardır:

Mensur 1 dibâce, 3 terkib-i bent, 1 terci-i bent, 1 müsemmen, 1 musammat kaside, 3 tahmis, 6'sı Farsça 145 gazel, 22 tarih, 5'i Farsça 28 rubaî ve 3 kıt'a bulunmaktadır.

FEVZÎ'NİN ŞİİRLERİNDE BİÇİM VE İÇERİK ÖZELLİKLERİ

1. Şekil Özellikleri

1.1. Nazım Şekilleri

Hacimli olmayan Fevzî Divanı'nda; mensur 1 dibace, 1 terci-i bent, 3 terkib-i bent, 1 musammat kaside, 1 müsemmen, 3 tahmis, 6'sı Farsça 145 gazel, 22 tarih, 5'i Farsça 28 rubaî ve 3 kıt'a bulunmaktadır.

Sadece S. nüshasında bulunan dibace yarımındır. Bu önsözün Fevzî tarafından mı yoksa başkası tarafından mı yazıldığını bilmiyoruz. Ayrıca bu önsöz, şiiir ve şair hakkında herhangi bir hüküm de taşımamaktadır.⁸

1.1.1. Kasideler

Divan'da iki kaside bulunmaktadır. Birinci kaside musammattır. Veziriazam Fazıl Ahmet Paşa için yazılmış bir methiye olup 31 beyittir. Aruzun “*Müfte'îlün Mefâ'îlün Müfte'îlün Mefâ'îlün*” vezniyle yazılan kaside, “olur” rediflidir. Normal bir kaside şeklindedir. Tegazzül beyti olmayan kasidede şair, Fazıl Ahmet Paşa'nın savaşı kişiliğini, cesaretini ve cömertliğini övererek; zemet sahibi olduğunu ancak kâtiplik istediğini dile getirir.

İkinci kaside ise Kandiye'nin Fethi ile ilgili bir tarih manzumesidir. “*Fe'îlâtün Fe'îlâtün Fe'îlâtün Fe'îlün*” vezniyle yazılmıştır. Kasideye, Fazıl Ahmet Paşa'yı övmekle başlayan şair, Kandiye Kalesi'ni ve yapılan savaşı canlı bir şekilde anlattıktan sonra, 22. ve 30. beyitler arası Fazıl Ahmet Paşa'ya dua edip;

Fevzî di târîh ü şad hamd ü senâ eyle kim
 Kandıyenüñ fethini eyledi mevlâ naşîb (T. XVIII/33)

beytiyle Kandiye'nin fethi olan H. 1080 tarihini düşürmüştür.

1.1.2. Gazeller

Altısı Farsça olmak üzere Divan'daki 145 gazelin; 103'ü beş beyitlik, 19'u altı beyitlik, 16'sı yedi beyitlik, 3'ü sekiz beyitlik, 3'ü dokuz beyitlik ve 1'i de on

⁸ Bakınız, age. s. 155.

dört beyitlidir. Bu gazellerden sadece biri (89. gazel) müzeyyel gazel şeklindedir. Ayrıca tarihlerin içinde gazel nazım şeklinde yazılmış üç adet tarih bulunmaktadır.

Kesin bir kural olmamakla birlikte divan edebiyatında gazeller; genellikle 5, 7, 9, 11 gibi tek sayılı beyitlerle yazılmıştır. Bu genel eğilimin aksine Fevzî; 19'u altı, 3'ü sekiz, 1'i de on dört beyitli olmak üzere çift sayılı beyitlerden oluşan gazeller de yazmıştır.

Şair, Divan'da; biri dışında (89. gazel) bütün gazellerinde mahlasını makta beytinde kullanmıştır. Gazelerde genellikle şairin mahlasının geçtiği beyitten sonra yazılan beyitlerde birileri övülür. Bunlar genellikle müzeyyel gazel şeklindedir. Fevzî de 89. gazelde, mahlasını söyledikten sonraki yazdığı sekiz beyitte sevgiliyi övmüştür.

Divan edebiyatında şairler, gazellerini elifbaya göre dizelerin son kelimelerinin son harfine göre sıralayıp, her harften en az bir gazel yazarak bu harflerle mürettep divan oluşturmaya çalışmışlardır. Fevzî de alfabedeki her harften gazel yazmıştır.

Fevzî'nin yazmış olduğu gazellerin çoğunda âşıkane konular işlenmiş olmakla birlikte; bazı zaman bu gazelerde rindane, tasavvufî ve hikemî düşüncelerin de işlendiği görülmektedir.

1.1.3. Musammatlar

Divan'da musammat şeklinde yazılmış; biri terci-i bent, üçü terki-i bent, biri müsemmen ve üçü tahmis olmak üzere sekiz adet manzume bulunmaktadır.

1.1.3.1. Terci-i Bentler

Divan'da "*Terci-i Bend Der-Na't-i Gül-i Gülzâr-ı Risâlet-i Muhammed Li'l-Mustafa*" adını taşıyan bir adet terci-i bent bulunmaktadır. Hz. Muhammet övgüsü için yazılmış bir na't olan bu terci-i bent, Divan'da dibaceden sonra gelmektedir. "*Mef'ûlü Mefâ'ilün Fe'ûlün*" vezniyle yazılan bu na't, onar beyitlik on bentten oluşmaktadır. Bazı zaman Türkçe kelimelerle kafiye yapan şair, bazı zaman da uzun redifler kullanmıştır. Her bent sonunda;

Ey serv-i çemensitân-ı rahmet

V'ey gül-bün-i gülşen-i şefâ'at

beytini yineleyerek, klâsik terci-i bent şekline uymuştur.

Bu terci-i bent, tamamen tasavvufî anlayışla, bolca benzetme ve telmihler kullanılarak, içten bir dille yazılmıştır.

1.1.3.2. Terkib-i Bentler

Fevzî Divanı'nda üç adet terkib-i bent bulunmaktadır.

İlk iki terkib-i bent, Hz. Muhammet için yazılmış na'ttir. Bunlardan ilki; “*Terkib-i Bent Der-Na't-i Hazret-i Risâlet-Penâh Muhammed Habîbu'llâh Salla'llâhu Aleyhi ve Sellem*” başlıklı ve 9'ar beyitlik dokuz bentten oluşmaktadır.

“*Terkib-i Bent Der-Na't-i Efzal-i Halku'llâh Muhammed'ül Arabî Aleyhe Efzalü's-Salâvât Be-Vasûta-i Sâkî-nâme vü Fahriye-i Ğayr*” başlığını taşıyan ikinci terkib-i bent ise 10'ar beyitlik dokuz bentten oluşmaktadır.

Her iki terkib-i bent de “*Mef'ûlü Mefâ'ilün Fe'ûlün*” vezniyle yazılmıştır. Her bent kendi içinde kafiyeleşmiştir. Şair, bazı zaman Türkçe kelimelerle kafiye yapmıştır. İkinci terkib-i bentin dokuzuncu bentinde kendi mahlasını redif olarak kullanmıştır.

“*Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün*” veznindeki üçüncü terkib-i bent ise Râi-zâde Vehbî Ahmet Çelebi için mersiye şeklinde yazılmış olup, sekizer beyitlik yedi bentten oluşmaktadır.

1.1.3.3. Müsemmenler

Divan'da bir müsemmen bulunmaktadır. “*Terci-i Bend-i Müsemmen Der-Hitâb-ı Mahbûb-ı Sîmîn-Beden*” başlıklı müsemmen, terci-i bent şeklindedir ve 8'er dizelik beş bentten oluşmaktadır. Müsemmen, “*Mef'ûlü Mefâ'ilün Fe'ûlün*” vezniyle yazılmıştır.

1.1.3.4. Tahmisler

Fevzî Divanı'nda üç adet tahmise rastlamaktayız. Şair bu tahmisleri kendisi ile aynı yüzyılda yaşayan Şehrî, Fehîm-i Kadîm⁹ ve Nefî'nin birer gazeline¹⁰ yazmıştır. Fevzî bu tahmisleri, bu şairlerden aldığı şiirlerin beyitlerinin önüne üç mısra ekleyerek yapmıştır.

1.1.4. Tarihler

Divan'da 22 adet tarih manzumesi bulunmaktadır. Bu 22 tarihten; Kandiye Fethi'ne düşürüleni kaside; Kürekçi başı-zâde Abdullah Çelebi'nin Hattı'na düşürüleni, Râi-zâde Ahmet Çelebi'nin vefatına yazılanı ve Çehrin Seferi dönüşüne

⁹ Bu gazel için ayrıca bakınız: Tahir Üzgör. 1991. *Fehîm-i Kadîm, Hayatı, Sanatı, Dîvân'ı ve Metnin Bugünkü Türkçesi*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yay. s. 632.

¹⁰ Bu gazel, Nefî Divanı'nda “*Der Medh-i Vezîr-i Azam Merhum İlyas Paşa*” adlı kasidenin tegazzül kısmında bulunmaktadır. Ayrıca bk. Metin Akkuş. 1993. *Nefî Divanı*. Ankara: Akçağ Yay. s. 203.

yazılanı gazel; diğerleri ise kıt'a nazım şekliyle yazılmıştır. Bunlar, düşürüldüğü tarihlere göre sıralanmıştır. Şaban Dede-zâde Yahya Çelebi'nin Hattı'na yazdığı tarih ile Hz. Mevlana'yı ziyareti sırasında Abdulhalim Çelebi'nin oğullarının sünnetine düşürdüğü tarih ise Farsça'dır.

Fevzî, şair Nâilî'nin ölümüne de “*Güzîde-i Şuarâ-yı Rum Nâilî Çelebi'nin Fevtine Tarihdür*” başlığıyla bir tarih düşürmüştür.¹¹

Fevzî, bu tarihlerden ilkinin kendi doğumuna ve sakal bırakmasına yazmıştır. Şair bu tarihte çektiği sıkıntılara, çevresinde ve sosyal hayatta gördüğü birçok olumsuzluğa dikkat çekerek bunları eleştirmiştir.

Diğer tarihlerden onu vefat, biri çeşme yapımı, üçü hat yazımı, biri kitabe yazımı, biri sünnet düğünü, biri evlenme, biri fetva, ikisi Kandiye Kalesi'nin Fethi ve biri de Kamanıçe Kalesi'nin fethi üzerine yazılmıştır.

1.1.5. Kıt'alar

Fevzî Divanı'nda gazellerden sonra 21 kıt'a bulunmaktadır. Bunlardan 18'i tarihtir. İlk kıt'a, Fevzî'nin kendi sakal bırakmasına ve doğumuna düşürdüğü tarihtir. Sonraki kıt'alar, tarih sırasına göre sıralanmıştır. Üç kıt'a ise tarih dışında yazılmış olup bunlardan bir tanesi Farsça'dır. Bu üç kıt'a, Divan'da rubaîlerin içinde yer almaktadır.

1.1.6. Rubaîler

Divan'daki 28 rubaînin birisi gazellerden önce yazılmıştır. Diğer rubaîler ise sadece S. nüshasında bulunmakta olup tarihlerden sonra yazılmıştır. Bu rubaîlerden altısı Farsça yazılmıştır. Geleneksel olarak rubaîlerde mahlas kullanılmamasına karşın Fevzî, onbir rubaîde mahlasını kullanmıştır.

Divan'da yer alan 28 rubaî de ahreb kalıplarıyla yazılmış olup, hepsinde “aaxa” kafiye düzeni kullanılmıştır.

1.2. Vezin ve Kafiye

1.2.1. Vezin

Klâsik Edebiyatta vezin aruzdur. Fevzî de bu geleneğe uyarak bütün manzumelerini aruz vezniyle yazmıştır. Şair, sık kullanılan vezinleri tercih ederken, bazı zaman az kullanılan vezinleri de denediği olmuştur. Divan'da aruzun

¹¹ Kaplan, Yunus. 17. Yüzyıl Şairlerinden Fevzî Divânı. ÖMÜ. SBE. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Samsun, 2008. s. 339.

yirmi değişik kalıbını kullanmıştır. Şairin kullandığı vezinler ve şiir sayıları şöyledir:

VEZİNLER	Musammat	Kaside	Gazel	Tarih	Kıt'a
<i>Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün</i>	3		40	2	
<i>Mef'ülü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fe'ülün</i>			24	2	
<i>Mefâ'ilün Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün</i>			21	1	
<i>Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün</i>	1		15	4	
<i>Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün</i>			13	6	
<i>Mef'ülü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün</i>			14	1	
<i>Mefâ'ilün Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilâtün</i>			4		
<i>Müfte'ilün Mefâ'ilün Müfte'ilün Mefâ'ilün</i>		1	3		
<i>Mef'ülü Mefâ'ilün Fe'ülün</i>	4				
<i>Mef'ülü Mefâ'ilün Mef'ülü Mefâ'ilün</i>			3		
<i>Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün</i>			1	1	
<i>Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün</i>			1	1	
<i>Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fe'ülün</i>				2	
<i>Mef'ülü Fâ'ilâtün Mef'ülü Fâ'ilâtün</i>			2		
<i>Mefâ'ilün Mefâ'ilün</i>					2
<i>Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün</i>			1		
<i>Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün</i>			2		
<i>Mef'ülü Mefâ'ilü Mefâ'ilün Fa^c</i>			1	1	1
<i>Müfte'ilün Fâ'ilün Müfte'ilün Fâ'ilün</i>				1	

Rubaî vezinlerinden olan “*Mef'ülü Mefâ'ilü Mefâ'ilün Fa^c*” ile bir gazel (G. 97) yazan şair, ayrıca kıt'a şeklindeki “*Güzelhisârî Mustafa Paşa-zâde Abdi Beyüñ Sûr-ı Teehhülüne Târihdür*” başlıklı tarih manzumesini de rubaî vezinlerinden ikisini birden (*Mef'ülü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fe'ül - Mef'ülü Mefâ'ilü Mefâ'ilün Fa^c*) kullanarak yazmıştır.

Aruz kullanmada genel anlamda başarılı olan Fevzî, şiirlerinde Arapça-Farsça kelimeleri çok kullanmış olmakla birlikte; kalıplaşmış olan vezinlerde aslında bir kusur olarak da görülen imale ve zihafa düşmekten kurtulamamıştır. Genellikle Türkçe kelime ve ekler ile Arapça ve Farsça kelimelerle yapılan tamlamaların tamlama eklerinde imale yapmıştır.

1.2.2. Kafiye ve Redif

17. yüzyılda divan şairleri, kafiyenin göze hitap etmesi anlayışına uymaya devam etmekle birlikte; bu kuralları zorlamaktan da geri durmamışlardır. Yenilik ve yerlilik arayışları, şairleri kafiye ve rediflerde zorlamalara götürmüştür.

Fevzî, klâsik kafiye anlayışındaki kafiyenin göze hitap etmesi kuralına uymuştur. Bunun sonucunda da Arap alfabesine göre şekil itibariyle son harflerinin yazılışları aynı olan, Türkçe ve Arapça kelimelerle kafiye yapmaktan kaçınmamıştır.

Fevzî, klâsik kafiye anlayışına bağlı kaldığı için bazı manzumelerinde kafiye bulmakta zorluk çekmiş; bunun sonucunda da bazı kafiyeleri yinelemekten çekinmemiştir.

Şair, genellikle Arapça ve Farsça kelimelerle kafiye yapmasına rağmen, bazı manzumelerinde “tarak, otağ, ocak, orada, aña, neler” gibi Türkçe kelimelerle de kafiye yapmıştır.

Bazı zaman şairin; kafiye oluşturulan kelimelerin isim ise isim, sıfat ise sıfat, fiil ise fiil gibi aynı türden olması kuralına uymadığı görülmektedir. Bu kafiyeleri;

Dilüm sipend-i sitemle yaqub döker qanum
Olur kebâb ile zîrâ şarâb-ı **nâb** lezîz (G. 27/3)

Nefes hulkûma dek süzân olur hâlüm beyân itsem
Beni Allâh için söyletme kim derd-i **nihânüm** var (G. 30/4)

İşret-i dehr-i denî kimseye kalmaz ebedî
Yoksa itmezdi bu bezmi Cem-i **mağrûr** vedâc (G. 82/5)

Riyâ dîbâsına gark itme şüfî şâhid-i zühdüñ
‘Abâ-yı tevbe-püş olduqda biñ qat andan **eydür** bu (G. 124/3-4)

“nâb, nihân, mağrûr, eyü” gibi sıfatlarla,

Sakî yetişdür âb-ı tāk hâne-i qalbüm eyle pāk
Çirk-i hümüm-ı tîze-nāk gâmla bile **oradadur** (G. 59/4)

Mey-i hün-ı dil ile ‘ayş iderüz şâm ü seher
Bilmezüz hâşılı derd ü gam-ı dünyâ **ne** imiş (G. 75/4)

Cismümi ol deñlü kıldı va‘de-i ferdâ nañîf
Nâl gelse yanuma kimse dimez **aña** nañîf (G. 84/1)

Ta'acciüb eyler idiñ Fevzî şâğ ƣaldıguma
Göreydüñ 'âlem içinde **nelerden** ayrıldum (G. 107/5)

“orada, ne, aña, neler” gibi zamirlerle,

Ƙatlı itmege beni nice 'ahd ü yemîni var
Gördükde baş egüp hemân öldür **disem** gerek (G. 89/5)

“dimek” gibi fiille ve

Merdümidür meger imsâk-ı niğâha bâ'is
Dâ'im iħrâb virür ģüsn-i edeb **âh** saña

Luťfı gelmezse de Fevzî güle sâz olmayalum
Ĝamı elbette gelür gâh baña **gâh** saña (G. 5)

“âh ve gâh” gibi ünlemlerle yapmıştır.

Fevzî'nin şiirlerinin çoğunda tam kafiye ile karşılaşıyoruz. Tam kafiyeyle birlikte yarım kafiye ve zengin kafiye de kullandığımızı görürüz. Gazellerinin 84'ünde tam, 36'sında yarım, 21'inde de zengin kafiye kullanmıştır. Aşağıdaki beyitler, şairin kullandığı kafiyelelere örnek gösterilebilir:

Yarım kafiye;

Ƙıyâs itmeñ mişâl-i Cem esîr ü tâc u **tahtuz biz**
Ĥabâb-âsâ ayağda ƣalma rindân ibn-i **vahtüz biz** (G. 65/1)

Ne süz-ı dilde eşer ƣaldı ne du'â-yı **seherde**
Henüz niş-i cefâ kâviş eylemekde **cigerde** (G. 132/1)

Tam kafiye;

Fevzî ģün vâcibdür âħir tire **ħâk** olmak baña
Pes ģarâm olsun o âfetsiz **helâk** olmak baña (G. 1/1)

Ƙo tâb-ı mihrüñ ile sîne dâğ **dâğ** olsun
Ki her biri şeb-i hecründe bir **çerâğ** olsun (G. 120/1)

Zengin kafiye;

Mestâne-mişâl ol saña **âlûfte** disünler
Destâr-ı perîşânla **âşûfte** disünler (G. 40/1)

Şahn-ı gülzâr-ı şafâ güşe-i **mevhâne** imiş
Deşt-ârâ-yı țarab lâle-i **peymâne** imiş (G. 75/1)

Şairin yazdığı ilk kasidenin bazı beyitlerinde, iç kafiye görülmektedir:

Nuḫḫı kelāma **cān** virür remzi beyāna ān virür
Baḥṣa gelince **kān** virür gör ne kadar kerīm olur (K. I/11)

Mālik-i ṭab^c-ı **pākīdür** bir şanemūñ helākıdır
‘İşkla derd-nāk**īdür** şimdi ğamı ‘azīm olur (K. II/11)

Fevzî, şiirlerinde redifleri bolca kullanmıştır. Dördü dışında (12, 26, 115, 118) gazellerinin hepsi rediflidir. Bu redifler kafiyeden sonra eklerle;

Bir ṭā‘ifeyüz rāh-ı hüdā mezheb**ümüzdür**
Her şām u seher vird-i belā meşreb**ümüzdür** (G. 42/1)

Ne bitsün şürezār-ı ālemūñ kişt-i fenā**sından**
Ne taḥşīl itsün ādem dehrde ğayri belā**sından** (G. 110/1)

kafiyeden sonra kelimelerle;

Mestāne-mişāl ol saña ālüfte **disünler**
Destār-ı perīşānla āşüfte **disünler** (G. 40/1)
Zann itme zaḥm-ı ‘ışkuña biz çāre **isterüz**
Ol ‘āşıkuz ki yāremize yāre **isterüz** (G. 68/1)

veya ek ile birlikte kelimelerle;

Dimem hem-rāz yok ğamzeñ gibi bir rāzdan**um var**
Sentūñ ‘ışkuñda sulṭānum ğam-āsā mihrībān**um var** (G. 30/1)

Sākī şarāb-ı la‘lūñ içür hācet**üm budur**
Bezm-i ezelde menşā-i keyfiyyet**üm budur** (G. 35/1)

ya da kafiyeden sonra ek ile birlikte birkaç kelimele yapılmıştır:

Fevzî çün vācibdür āḫir tīre ḥāk **olmak baña**
Pes ḥarām olsun o āfetsiz helāk **olmak baña** (G. 1/1)

Dem-i gül sūz-ı bülbül nev-bahār **eyyāmıdır şimdi**
Mey ü maḥbüb ile seyr-i kenār **eyyāmıdır şimdi** (G. 136/1)

Fevzî, şiirlerinde kullandığı rediflerde Türkçe kelimelere geniş yer vermiştir. Redifli yazdığı gazellerinin bazılarında (52 gazeline) Türkçe fiil kullanmıştır. Bunların büyük çoğunluğunda ise (48 gazeline) redifleri sadece Türkçe fiillerden yaparken;

Ne cān-ı sūz-nāk u ne derūn-ı süfte **isterler**
Serāy-ı ḳalbi ancak māsivādan rüfte **isterler** (G. 34/1)

Ġam-ı hecriyle cānum çıkmāğa bir āha **kalmuşdur**
Benüm hāl-i hārābum ey gönül Allāha **kalmuşdur** (G. 53/1)

O pehlūdan ki kufı-ı tūgme-i ʔarf-ı şiyāb **açduñ**
Kıyās itdüm baña bir daħme-i Efrāsiyāb **açduñ** (G. 91/1)

Gönül gönül-şiken-i zūlf-i yāre **aldanma**
Şaķın şaķın girih ü naķş-ı māra **aldanma** (G. 125/1)

diğer dört gazelinde ise Türkçe fiilleri, Arapça ve Farsça kelimelere yardımcı fiiller yaparak kullanmıştır:

Şurūn dehānı içre dürr-i «oş-âbı **seyr it**
Laʕlīn cām içinde sīmīn ḥabābı **seyr it** (G. 17/1)

O bī-dād illere luṭf-ı vişālin bī-**hisāb eyler**
Bize geldikte ammā bir nigāhın biñ **hisāb eyler** (G. 38/1)

Şafā geldüñ eyā ışk ey cehennem-zād **hoş geldüñ**
Dilüm berbād u cānum eyledüñ ābād **hoş geldüñ** (G. 88/1)

Gāhī düşer ki nāzdan ādem **helāk olur**
Ammā bu vaʕ-ı ḥāmdan ʕālem **helāk olur** (G. 56/1)

Şair, ayrıca bazı gazellerinde fiil dışında kalan Türkçe kelimelerle de redif yapmıştır:

Virürse ʕarz-ı niyāzum eger hicāb **saña**
O demde şuʕle-i ruḥsār olur niķāb **saña** (G. 4/1)

Sāķī şarāb-ı laʕlūñ içür ḥācettüm **budur**
Bezm-i ezelde menşā-i keyfiyyettüm **budur** (G. 35/1)

Ger olmaşaydı zūlfüñe dīvāne **gözlerüñ**
Baķmazdı dem-be-dem baña ḥaşmāne **gözlerüñ** (G. 92/1)

Ġam-ı ışkuñla ey nā-mihribān maʕmür**dur göñlüm**
Anuñçün gül gibi şām u seher mesrür**dur göñlüm** (G. 105/1)

1.3. Dil ve Üslûbu

1.3.1. Dil Özellikleri

Fevzî, şiirlerinde yer yer ağırlaşan bir dil kullansa da; devrindeki şairlerin kullandıkları ağır dilin aksine sade, anlaşılır bir dil kullanmıştır. Aşağıdaki beyitler, şairin sade diline örnek olarak gösterilebilir:

Ɔoyup ne semte gidersin beni güzel elebüm
Seni ne yerde bulam söyle bî-bedel elebüm (T. IX/1)

Ɔoulmadın baña tã olmayınca mest ü harãb
‘Aceb ne sihr ü füsün eyledi şarãb saña (G. 4/4)

Luftı gelmezse de Fevzî güle sãz olmayalum
Ėamı elbette gelür gãh baña gãh saña (G. 5/5)

Yine gül mevsimidür bülbüle feryãd lâzımdur
Gönül efğãna gül yãrãna ün imdãd lâzımdur (G. 46/1)

Bir bencileyin şarmağa meftün bulunmaz
Bir sencileyin sinesini billür ele girmez (G. 72/8)

Cemüñ piyãle gibi gerçi hem-demi var imiş
Yine ānuñ dahî elbette bir Ėamı var imiş (G. 77/1)

Dil-i şeydã görünmez belki cãnãnın yitürmişdür
Yetişsün söyleñ ol bî-ãrenüñ cãnãnesin gördük (G. 94/4)

Zann itme gönül gül gibi ĥandãn olacağsın
Şimden gerü bülbül gibi nãlãn olacağsın (G. 119/1)

Hünerüñ ellisine kimse beş ake virmez
Ėar degilsin ki saña medrese ihsãn iderler (T. I/4)

Şafã-yı şöhetin yãd eyleyüp bir bir fiğãn itsün
Dögünsün taşlar ile ĥasretinden şimdi yãrãnı (M. IV/7)

Terkib-i bent ve terci-i bentlerde şairin dili daha sadedir. Ayrıca bu manzumelerinde kısa vezinleri tercih etmiştir:

Esdî yine şurta-i muĥabbet
İrgürdi meşãmm-ı cãna rãĥat

Heb gülleri s̄nemũn açıldı
Murğ-ı dile geldi şevk ḡāyet

Gitdi elem ü firāk u hicrān
Zann itdüm açıldı bāb-ı vuşlat

Bu hāl ‘aceb mi gördigimde
Aldı beni bir zamān hayret

Hayrette iken cenāb-ı haḫḫa
Yā Rabb didüm nedür bu hālet (Tc. I/1)

Fevzî, 15. yüzyıldan beri süregelen Türkçe'nin dil özelliklerini yansıtan birtakım dilden düşmüş kelimeler de kullanmıştır. Divan'da kullanılan başlıca dilden düşme kelimeler şunlardır: Girişme, şimden gerü, irgürmek, iltmek, düşelden, irmek, girelden, degme, irelden, virelden, çoçulmadın, içre, elleşmek, idegör, şığışmak, neydüğün, şavılmak, olaldan, olavuz, depretmek, çoçmak, görelden, dönelden, olıgör, yahşî, vardukda, irişmek, kanda, sınılmak, dükenince, erş, yumak.

Şairin bazı kelimelerin yazımında, “k/h, t/d” harflerinin her iki şeklini de kullandığı görülür:

Ele girmez ne çāre ne girībānuñ ne dāmānuñ
İçerdüm **yoksa** bi'l-lāhi şarāb-ı nāb-veş kanuñ (M. III/8)

Bilinmez oldı esrārı nedür hayret-fezā **yohsa**
Gubār-ı haḫḫ mıdır ‘uşşāka hayrān olmağa bā‘is (G. 19/3)

Fevzî inanma ‘ahdine **turmaz** o bī-vefā
Va‘d-i vişāl iderse de va‘d-i kümün ider (G. 52/7)

Ne hisseti görmişdi ne hisset anı görmiş
‘İyş eyler idi **durma** şeb ü rüz-ı Cemāne (T. VII/11)

Ünlü bir ses ile biten bir kelimedden sonra, yine ünlü sesle başlayan bir kelime geldiği zaman, bu ünlü harflerden birinin düşmesiyle iki kelime arasında birleşme oluşur. Bu olaya Fevzî, vezin gereği Divan'da birçok yerde başvurur:

Sözi taşa geçerde zaḫm-ı tīğ reddi bilmezdi
Nic’oldı ol du‘ā-yı müstecābum ḫandadır söyle (M. V/4)

Bu siyeh çeşm-i füsün-sâz ile min ba'd ey şūh
Ne belâdur **k'idesin** fitneyi hem-râh saña (G. 5/4)

Beyân it ey sipihr-i kîne-cû **n'itdün** o maḥdümü
Mişâl-i genc defn-i zîr-i ḥāk itdün meger ammâ (M. II/7)

Tâ kim müjesi tîrdür ebrûsı kemândur
Yaḥşılıḡı **n'eyler** dilümüz ḡalı yamândur (G. 31/1)

Dilimizde kullanılan Arapça ve Farsça asıllı bazı kelimelerde, vezin gereḡi y ünsüzünün türediḡi görölmektedir:

Ḥüdâ sa'yi ni meşkür 'ömrin eفزün eylesün **dāyim**
Ki destinden degöldür âb-ı Kevşer 'ayn-ı nür aқdı (T. IV/2)

Sen pîr-i muḡân naşîḡatın tüt
Cāyiz degül anlara ta'allül (Tb.-2 III/8)

“Bilmez misin” sorusu vezne uydurulmak için “bilmemisin” şeklinde kullanılırken, birbirine kelimesi de yine vezne uydurulmak için “biribirine” şeklinde kullanılmıştır:

Vişâle t̄alib isem ḡışma gelme sultānum
Marîza **bilmemisin** çâre-sâz lâzımdur (G. 45/3)

Āḡüş-be-āḡüş olıcak iki güzel
Şarmaşdı **biribirine** gūyâ şemseyn (T. XIII/4)

Olmak fiilinin birinci kişi yeterlilik çekiminin olumsuzu, “olıman” şeklinde karşımıza çıkmaktadır:

Mînet-keş-i sākî olıman ey dil-i şeydâ
Ben cām-ı şafâ-baḡş-ı **Cemi** tâ ezel aldum (G. 109/6)

Şimdiki zaman ekinin kullanıldıḡı bazı kelimelerin “döneyor, ideyor” geniş ünlüsünü koruduḡu görölmektedir:

Bu felek rızâsı ile **döneyor** kıyâs itmeñ
Şavılur güzer-gehümden ki dilîr-i mest-i 'ışşam (G. 100/2)

Var ise te'ehhül **ideyor** 'Abdî Beyün
Ol eşref-i etbâ'-ı imâm'üş-şarḡeyn (T. XIII/2)

Divan'da, 2. tekil kişi iyelik eklerinden önceki ünlü harf, daima yuvarlak şekildedir: (damānuñ, 'ışşkuñ, zülâlün, dāduñ, intizāruñ vb.)

İstek kipinin 1. çokluk kişi çebazinde “-vuz” eki kullanılmıştır:

Nigāh-ı şefkatine şāyed **olavuz** mazhar
Müjeyle rūbī-i hāk-i rehine başlayalum (G. 108/3)

İsimlere eklenen belirtme eklerinde “birbirin, dâğın, yüzün” şeklinde tasarruflarda bulunmuştur:

Olurduğ mahrem-i vaşlı o şāh-ı meh-veşūñ şeb līk
Otağın şubha dek bekler sipāh-ı ahterān bir bir (G. 60/4)

Ya gönlüm köhne **dâğın** tāze kılmās-ı hecrūñle
Ya öldür kim dil ü cān dīde ber-rāh-ı fenādur heb (G. 10/3)

Menāmımızda naşīb olmadı **yüzün** görmek
Bizi ne bī-hūde taşdı^c ider şadā-yı feraḥ (G. 22/2)

I. tekil kişi zamiri olan “ben”, Divan’da bazı yerlerde men olarak karşımıza çıkar:

Yine **menem** o metā‘a nuḳūd-ı cānı viren
Ḥarāc olundığ dem sūḳ-ı gāmda kāle-i zehr (G. 28/3)

Lāyık mı k’ola zülāl-i la‘lūñ
Derd-i dil-i **men** devā-yı ‘ālem (Tb.-1 II/7)

Çekim eki aldığı zaman, o zamirinin kökü değişerek “anı, anları, anuñ, aña, anda, andan, anlar” şekline dönüşmüştür:

Leb-ḳarīn itsem eger cām-ı şarāb-ı kāmumu
Pertev-i bahtum **anı** hulkūma dek eyler serāb (G. 12/7)

Güşışdedür gönül k’ola tā maḫhar-ı şuhūd
Güşum **anuñçün** itmede daḳḳ bāng-i yā vedūd (G. 26/1)

Heb mest-i zülālūñ oldı illā
Anlar ki dem-ā-dem eyler işrāk (Tc. IV/3)

Beyābān-ı cünün **k’aña** dil-i nā-şād ayak başmış
Ne Mecnūn-ı cünün-peymā ne ḥod Ferhād ayak başmış (G. 76/2)

Divan’da dönüşlülük zamirlerinden “öz, kendü, özge” kullanılmıştır:

Cezb eylemege **kendüye** pülād-ı dilānı
Dil ḥāşşiyet-i cezbede bicāde gerekdür (G. 58/5)

Ey çarh-ı sitem-pîşe **öz** cânuña rahm eyle
Semt-i digere meyl it dil âteş ü cân âteş (G. 74/2)

Her hâk sezâ-yı sâyeñ olmaz
Ol **özge** hümâ degül misin sen (Tc. VIII/3)

Benzetme bildiren “-cileyin” eki I. tekil, II. tekil ve II. çokluk kişi zamirlerinde görülmektedir:

Bir **bencileyin** bülbül-i âteş- nefes olmaz
Bir **sencileyin** gül-ruh-ı meşkür ele girmez (G. 72/4)

Hâk söyleye ne tâ bu kadar kahr olmaz
Şatmañ cebeyi baña vaşak kürklerle
Şöhretse murâdum sizi ilzâm itmekden
Maşşür olayum **sizcileyin** Türklerle (R. 27)

17. yüzyılda kesin bir şekle kavuşmayan i/e arası(é) olan sesler; “virmek, dimek, irmek, yitmek, gice, yir” şeklinde kullanılmıştır:

İşret **yiridür** dehre o sevdâda mı geldün
Ey dil bu gam-âbâda sen âzâde mi geldün (G. 87/1)

Tâ kim bu deştgâha qadem başdum ol **gice**
Mecnûn firâr idüp qodı qās u qarâğını (G. 137/3)

Ne murâd üzre güzel buldum ne **irdüm** kāmuma
Ne dil-i dīvâne oldı mâlihulyâdan hâlâş (G. 78/3)

Gönlüme eyledüm hîtab **didüm** eyâ dil-i harâb
Sende nedür bu âb ü tâb bu ne girân na’im olur (K. 5)

“Arturmak, eksük, karşı, kendü, degül, gelür, idüp” gibi Türkçe kelime ve eklerde yuvarlak ünlüler aslî şekillerini korumaktadır:

Cezb eylemege **kendiye** pülâd-ı dilâni
Dil hâşşiyet-i cezbede bî-çâre gerekdür (G. 58/5)

Degül kıavs-i kızahla mâh-ı nev mir’ât-ı çarh içre
Zuhür itmekde sînemden ‘uküs-ı üstüh’ân bir bir (G. 60/3)

Şeb u rüz **eksük** olmaz kârbân-ı bâğum geçer dilden
O şeh-râh üzre ancağ bir eşer var reh-revân gâ’ib (G. 8/4)

Şeb-i kâdr içre ol ebrûya **karsu** çok rükûc itmiş
Hilâl-i ʿıyd ânuñçün pîr-veş kınbür kılmışdur (G. 41/4)

Ulaçlar; “-ü, -ken, -ınca, ince, -madın, -medin, -mezden, -alı, -eli, -ıcak, -icek, -dıkça, -dikçe, -dikda, -dikde, -ub, -üb” gibi eklerle yapılmıştır:

Fevzî bize huşyâr **diyü** taʿn ider ammâ
Çeşmüñ bilür ey şüh ki ben mest-i elestüm (G. 102/5)

Göñül zülâle heves itme âb-ı nâb **dururken**
Dehân-ı dil-beri kı câm-ı pür habâb **dururken** (G. 123/1)

Aldı hoş âğzı dâdın dil-i dâd **söleyince**
Zindân-ı hecre girdi nâ-şâd **söleyince** (G. 128/1)

Büy-ı zülfi **irmedin** dağı meşâm-ı cânuma
Şâne-veş bilmem nedendür çâk çâk olmak baña (G. 1/2)

Hezâr efsûs inşâf itmeyüp ey çarğ-ı sengin dil
Hür-ı ʿömrin küsüfa şalduñ âhir şubha **irmezden** (M. III/6)

Mümtâz-ı cihân âfet-i devrân ʿAbdu’l-lâh
Hattın **salıcak** itdi nice zâhidi güm-râh (T. III/1)

Yâ Rabb be-câh-ı meh-i dünyâ şeh-i ʿuqbâ
Kondur anı **vardukda** civârıña cinâna (T. VII/1)8

Ortaç eklerinden en çok “-an, -en, -ar, -er, -maz” ekleri kullanılmıştır:

Göñül efgâna âğâz itse cân kılkâr semâc eyler
Meger olmazmış ehl-i derd **olan** mâtemden âzürde (G. 134/2)
Mişâl-i genc nice olmayam harâb u yebâb
İki cihâna **deger** bir güherden ayrıldum (G. 107/3)

Fevzî, manzumelerinde Arapça ve Farsça asıllı “ger, eger, egerçi, gerçi, bâri, lîk, lîkin, velîkin, zîrâ, çün, çünki, içün, meger, ki, kim, güyâ, içre, zihî, zinhâr, dirîğ, pes, dek” gibi bağlama edatlarına bolca yer verir.

Fevzî, “it-, eyle-, bul-, ur-, ol-, kıl-” gibi yardımcı fiillerle birçok birleşik fiil yapmıştır:

Zann itme zağm-ı ʿışkuña biz çâre isterüz
Ol ʿaşığuz ki yâramıza yâra isterüz (G. 68/1)

Yine ehl-i dile mesken ʿademdür yoksa dünyânuñ

Heme ma‘müresin **seyr eyledük** virānesin gördük (G. 94/3)

Küfr-i zülf-i büt-i nuṭṭum yine **revnak buldı**
Olalı dil şuver-i ma‘nāya büt-ḥāne-i feyz (G. 79/3)

Şīve-i ‘İsīden ey Fevzī **dem ursak** çok degül
Buldı ḥummādan ifākat dil-ber-i dīrīnemüz (G. 69/5)

Zükām-ı derd ü ğama özge **mübtelā olduk**
Meşāmm-ı cāna irelden hevā-yı bū-yı heves (G. 73/3)

‘Aşık görem dilerseñ ben zerreye **nazar kııl**
Ol āfītāba qarşu bu ıztırābı seyr it (G. 17/6)

Şair, bazı Arapça ve Farsça kelimelere Türkçe yapım ekleri getirerek yeni kelimeler türetmiştir:

Anuñla zerre kadar **āşinālık** itmeyeyüm
Giderse bir daḥī küstāḥ-ı cān-be-sū-yı heves (G. 73/4)

Çāderlik eylemez mi bize saḳf-ı meykede
Mihr-i sipihr başına çalsun otaḡını (G. 137/4)

Āb-ı **zülālsüz** n’ola murġ-ı dil olsa dil-figār
Tāb-ı sitemle gül gibi dāġ-ı ciger nevidedür (G. 37/2)

Te‘emmülsüz maḥabbet ayaġına urma dest ey dil
Bu bezmüñ mesti tā ḥaşr ayılıp maḥmūr olur şanma (G. 131/3)

1.3.2. Üslûp Özellikleri

Bir şair, herkesten üstün olmak ve yenilik yaratmak için birçok yollar arar. Bu, her şair için söz konusudur. Çünkü şairler, diğer şairlerden üstün olduğunu ispat ederek hüner göstermek ister. Bunu da Türkçe’yi korumak ve yerliliği yakalamak için yapmışlardır. 17. yüzyılda zirveyi yakaladığını düşünen şairlerimiz, kabuklarını kırmak için klâsikleşen ifadelere yenilerini ekleyerek yenilik arayışının içine girmişlerdir.

Şairlerin yenilik arayışında olmaları, onları bu yüzyıl için yeni bir akım olan Sebki Hindî üslûbuyla yazmaya sevk etmiştir. Bu dönemdeki birçok şairde Sebki Hindî’nin yazım üslûbu görülmektedir. Bu üslûpla birlikte gerçeğin yerini hayal almış, insanın iç dünyasında çektiği ıstıraplar ön plana çıkmıştır. Dilimizde

sık kullanılmayan Arapça-Farsça kelime ve tamlamaların kullanılmış olması, o güne kadar duyulmadık ve görülmedik ifadelere yer verilmesi, tezat ve mübalâğa sanatında aşırılığa gitme bu akımın başlıca özellikleridir. Bunun sonucunda dilimizdeki Arapça ve Farsça kelimelerin sayısı artarak, divan şiiri daha da anlaşılmasız hâle gelmiştir.

17. yüzyıldaki birçok şairde görülen Sebk-i Hindî üslûbunun etkisine, Fevzî'de de yer yer rastlıyoruz. Fevzî'nin bazı zaman girift, anlaşılmasız, Arapça-Farsça kelimelerle yüklü uzun tamlamaların ağırlıkta olduğu beyitleri vardır. Bunlar kuşkusuz Sebk-i Hindî üslûbunun özelliklerini taşır:

Esîr-i turre-i ser-beste-i şeb-dîziñüm ey şüh
Şehîd-i gamze-i mestâne-i hûn-rîziñüm ey şüh (G. 23/1)

Leb-i cân-bahşî ta'n-endâz-ı ihyâ-yı Mesîhâdur
Kelâm-ı cânsitânî mürde-sâz-ı ehl-i ma'nâdur (Tah.-3 I/1)

Egerçi müsta'idd-i bend-i zünnâr-ı şanemdür dil
Velî Fevzî küneşt-i dehrde pîr-i muğân gâ'ib (G. 8/5)

Ben ol meftûn-ı zaḥm-ı ḥaṅçer-i derd-i 'âşık-ı zâram
Ki baña merhem-i bihbûdî cellâd-ı kazâdur heb (G. 10/2)

Nağam-sencî-i vaşf-ı kand-i la'l ey Fevzî besdür bes
Dem-â-dem sözlerüñden tûḫ-i şîrîn-edâ maḥcûb (G. 9/5)

O câm-âşâm-ı şabr-ı zaḥm-ı tîğ-i çeşm-i yâram kim
Görince şâdî-i zaḥmum olur şaḥş-ı cefâ maḥcûb (G. 9/4)

Ten-i 'uryân-ı zaḥm-âbâd-ı garḳ-i cübbe-i hûnam
Görenler zann iderler câme-i gül-rengümüz vardur (G. 49/4)

Tâ benümle hem-semâ' oldı gice tevḥîdde
Âteş-i dâğ-ı dil-i ağıyâr-ı zîşt itdi beni (G. 138/3)

Peçe-i lâne-i gül-şâḥçe-i kudsî iken
Bülbül ṭab'uma olmuşdı gîzâ dâne-i feyz (G. 79/2)

Soyut ve somut kavramların birbirleri için benzetme unsuru olarak kullanılması, Sebk-i Hindî üslûbunun en belirgin özelliklerinden biridir. Somut ve soyut kelimelerin birbirine benzetilmesi, Fevzî Divanı'nda da sıkça görülmektedir.

Aşağıdaki beyitlerde soyut bir kavram olan nigâh(bakış); somut bir nesne olan, âşıklara eziyet araçlarından hançere ve kılıca benzetilmiştir:

Ol hâmler-i **hançer-i nigâhuñ**
Kim hışma gelüp baña idersin (Tb.-1 V/7)

Çekdi **şemşir-i nigâh**-ı gâzab-âlüdın o şüh
Gıtdi şimden gerü elden bu dil-i şad pârem (G. 103/2)

Yine aşağıdaki beyitlerde Fevzî, soyut bir kavram olan gamı; somutlaştırarak sakiye, yılan, şarap kadehine ve kılıca benzetmektedir:

Müheyyâ bezm ü minâ-yı dil ü yârân-ı miñnet heb
Meded **sâkı-i gam** gelstün yetişstün sîne-çâk olsun (G. 121/4)

Tâ pıçe gele **mâr-ı gamuñ** reşkle dilde
Her târ-ı siyeh zülfüñi bir güne ham eyle (G.127/5)

İşkî kemeri belde tır-i sitemi dilde
Sahbâ-yı gamı elde dil nüş-ı gam itmekte (G. 133/2)

Fevzî ki zağm-ı **tığ-i gamın** cânda tutar
‘Aks olsa aña sâye-i merhem helâk olur (G. 56/5)

Sebk-i Hindî akımında sık kullanılan telmih, teşbih, tezat, mübalâğa, hüsn-i ta’lil, istiare gibi edebî sanatlar ile somut ve soyut kelimelerle kurulan tamlamaları Fevzî de bazı beyitlerinde kullanmıştır. Bu özellikleriyle Fevzî’yi de Sebk-i Hindî üslûbu içine katmamız gerekir.

Fevzî ki zağm-ı tığ-i gamın cânda tutar
‘Aks olsa aña sâye-i merhem helâk olur (G. 56/5)

Yukarıdaki beyitte; somut ve soyut kelimelerden oluşan zağm-ı tığ-i gam “gam okunun yarası” tamlaması, aşırı derece ıstırap tasviri, merhemin yaraya temas etmesiyle ölmesi şeklinde yapılan kişileştirme ve aşırı mübalâğalı anlatım, Sebk-i Hindî üslûbunun etkisidir.

Ten-i ‘uryân-ı zağm-âbâd-ı garç-i cübbe-i hünam
Görenler zann iderler câme-i gül-rengümüz vardır (G. 49/4)

Yukarıdaki beyitte âşık, ıstıraba o kadar çok aşına olmuştur ki; kan cübbesine batmış yaralarla dolu çıplak tenini görenler, onun gül renkli elbise giydiğini zannetmektedir. Bu da Sebk-i Hindî akımının mübalâğalı anlatımıyla birlikte ıstıraba yönelişin güzel bir örneğidir.

Aşağıdaki beyitte ise ateş ve semender üzerindeki mübalâğa, yukarıdaki anlatım şeklindedir. Ateşe olan tanışıklığın semenderi bile kıskandıracak düzeyde olması şeklinde yapılan mübalâğa, ıstıraptan duyulan hoşnutluk, “Perverde-i nâr-ı

gam” tamlamasındaki somut ve soyut kelimelerin iç içe geçmişliği Sebki Hindî üslûbunu düşündürmektedir:

Perverde-i nâr-ı gamıyuz reşk-i semender
Luţf-ı eşer-i âb-ı ferâh kâtilümüzdür (G. 54/5)

Sebki Hindî’nin daha önce görülmemiş, duyulmamış benzetmeler ve söyleyiş özelliklerine şiirde yer verilmesi özelliğine, bazı zaman Fevzî’nin şiirlerinde de rastlamaktayız. Aşağıdaki beyitte âşığın ağzının yarı boğazlanmış bir hayvan gibi açılması, ağızdaki hareketlerin ve bağırıışların kaybolması yeni bir hayalle söylenmiş ifadeler gibidir:

‘Aceb cellâd imiş çeşmüñ açar şad zaḥm ü ḳan gâ’ib
Mişâl-i nîm-bismil kim dehen-bâz ü fiğân gâ’ib (G. 8/1)

Yine aşağıdaki beyitte beklenmedik bir ifadeyle karşılaşmaktayız. Beyitte şairin gönlü, sevgiliye yalvarmak için vücudunu baştan ayağa âh hançeriyle yaralayarak ağız şekline getirmiştir:

Nâzına karşı niyâz itmek için dil ser ü pâ
Sînemi hançer-i âh ile dehân itmişdür (G. 55/4)

Fevzî, yer yer üslûp bakımından konuşur bir edayla halkın kelimelerine ve halk deyimlerine yer verir:

Ma’zûr buyur bu bî-nevâyı
İster güzelüm vişâlüñ ister (Tc. VI/9)

Çâderlik eylemez mi bize saḳf-ı meykede
Mîhr-i sipîhr başına çalsun otağın (G. 137/4)

Anlamı kuvvetlendirmek için şair, bazı zaman olumlu ve olumsuz sorulardan yararlanarak şiirlerine çekicilik kazandırmayı amaçlamıştır:

Maḥbûb-ı ḥudâ degül misin sen
Aḳşâ-yı münâ degül misin sen (Tc. VIII/1)

Bilmez mi idüñ Leylî-i zülfine ki düşdüñ
Mecnûn-şıfat bî-ser ü sâmân olacaḳsın (G. 119/3)

‘İşret yiridür dehre o sevdâda mı geldüñ
Ey dil bu gam-âbâda sen âzâde mi geldüñ (G. 87/1)

Şair, ahengi sağlamak için bazı zaman beyit ve dize başlarında kelime tekrarlarına başvurmuştur:

Ben ‘âşık-ı dâğ-ı âşinâyum
Ben rind ayâğ-ı âşinâyum (Tb.-1 II/1)

Kimûn dil-ḥâhî ʿiyş u yâ kimûn maṭlûbı ʿiştredür
Kimûn bezm-i şafâ-yı ḥâtırında devr ider şahbâ (M. I/6)

Bugünden soñra pây-i cāndan tâb u tüvân gitdi
Bugünden soñra şevḳ ü zevḳ geşt-i gülsitân gitdi (M. VII/1)

Bir bencileyin âşık-ı mehcür ele girmez
Bir sencileyin dil-ber-i mağrür ele girmez (G. 72/1)

Bir bencileyin mest-i mey-i şâf nigāhuñ
Bir sencileyin gözleri maḥmür ele girmez (G. 72/2)

Fevzî'nin gazellerinde âşıkane ve rindane ifadelere de sıkça rastlanır:

Maʿzûr ola şüfî bu gice mest ü ḥarābuz
 Sen cān çekiş zühd ile biz ğarḳ-ı gülābuz (G. 62/1)

Ḳıyās itmek mişāl-i Cem esîr ü tâc u taḥtuz biz
 Ḥabāb-āsâ ayaḳda ḳalma rindān ibn-i vaḳtüz biz (G. 65/1)

Dem-i gül süz-ı bülbül nev-bahār eyyāmıdır şimdi
 Mey ü maḥbûb ile seyr-i kenār eyyāmıdır şimdi

Açılsun ğonca-veş diller içülsün cām-ı mey sâḳî
 Dem-i ʿayş u ṫarab geşt ü güzār eyyāmıdır şimdi (G. 136/1-2)

Sâḳî şarāb-ı laʿlün içür ḥācetüm budur
 Bezm-i ezelde menşe-i keyfiyyetüm budur (G. 35/1)

O bezmi görmek olur mı ki sâḳî laʿl şuna mest
 Elümde gül gibi peymāne-i şarāb dururken (G. 123/3)

Sen sen ol ḥāk-i der-i pîr-i muġān ol rind ol
 Bu cihān kimseye ḳalmaz saña dosdoġru ḥaber (T. I/19)

2. İçerik Özellikleri

2.1. Devrine Ait Bilgiler

2.1.1. Sosyal Hayat

17. yüzyılın ilk yarısından itibaren sosyal ve siyasî hayatta karışıklık yaşanırken, edebî hayatta şair sayısında bir bolluk görürüz. Bu yüzyılda birçok şair yetişmiştir. Siyasî ve sosyal hayattaki çalkantılara, devrin şairleri de kayıtsız kalmayarak, eserlerinde gördükleri bu olumsuzlukları eleştirmekten çekinmemişlerdir. Bu konuda Nef'î, Nâbî ve Sâbit devrinde takdir görürler.

Her şair, kendi devrinin telakkileri içinde ele alındığına göre Fevzî'yi de bu yüzyılın koşulları içinde ele almak gerekir. Çağdaşı şairlerde olduğu gibi zaman zaman Fevzî de Divan'ında sosyal ve siyasî hayata ait, çevresinde gördüğü birtakım olumsuzluklara değinerek bunları ele almaktan geri durmamıştır. Özellikle kendi doğumuna ve sakal bırakmasına düşürdüğü tarih manzumesinde, rüşvetin yaygınlaşmasının medreselere kadar yayıldığını, kadıların yol kesen eşkiyalardan farkının kalmadığını belirtirken hamallık ve reñçberlik dışında helal kazanç yolunun kalmadığını söyler:

Hünertün ellisine kimse beş akçe virmez
Har degülsin ki saña medrese ihsân ideler

Ķādı olsañ ne olur yol kesiciyle farkuñ
Rüşveti sensin alan nâ'ibün ancak ister (T. I/4)

Kişi alnı deriyle kesb-i helâl eyler lîk
Biz bu za'file ne hâmmâl oluruz ne reñçber (T. I/17)

Şairler, yazdıkları manzumelerinde yaşadıkları döneme ve toplumun yaşayışına dair birçok bilgiye yer vermişlerdir. Fevzî Divanı'nda da 17. yüzyılın günlük hayatı hakkında, günümüze ışık tutacak birtakım bilgiler bulunmaktadır. Bunların başında da çeşitli halk inanışları ve hayat şekilleri gelmektedir.

Kur'an'ın rastgele açılarak belirli yerlerdeki kelimelerin anlamına bakılıp fal açılması, "kitap açmak" deyimiyile ifade edilir:

Muħaşşâ eyledün ser-levħa-i ruħsârı ħattuñla
Yine tulla-b-ı fenn-i vaşla bir müşkil **kitâb açduñ** (G. 91/2)

Bir kişi ölünce onun günahlarını hafifletmek için veya yapamadığı ibadetlerine kefaret olsun diye "ıskat" adında sadaka dağıtılır:

Ya mü'ezzîn ya imâm olsañ o ma'kül idi lîk
Seni **iskât-ı şal'ât akçesi** gün kuzğun ider (T. I/5)

Bir sanat dalında boy gösterenler, işledikleri kusurlardan dolayı ustalar tarafından hesaba çekilmektedir:

Ehl-i şa'at olayum dirseñ o güçdür zîrâ
Ustalar âdemi az şey için erkâna çeker (T. I/5)

Ayrıca devlet kapısında kâtip olmak revaçta iken, şairlere iyi gözle bakılmaz. Hatta şairler mezhepsiz ve dinsiz diye küçümsenir:

Kâtib olsañ giderek tâbinadur mi'râcuñ
Şâ'ir olsañ saña **bî-mezheb ü mülhid** dirler (T. I/10)

Şarabın yanında meze olarak kebab yeme geleneğine hep rastlanır:

Dilüm sipend-i sitemle yaqub döker qanum
Olur kebab ile zîrâ şarâb-ı nâb lezîz (G. 27/3)

Elmas, aslı maden kömürü olan değerli bir cevherdir. Dış etkenlere karşı çok dayanıklı olmasıyla bilinir. Cam elmasla kesilir. Âşıklar, çektikleri dertlerin bitmesini istemedikleri için yaralarına merhem yerine elmas tozunun basılmasını isterler:

Merhemüñ zâyî' olur **elmâs** sūd it yâramı
Zahm-ı nâsûra hōd ey 'İsî devâ mümkin degül (G. 99/4)

Feryâd ki merhem yirine şaḥş-ı memâtı
Heb **rîze-i elmâs** kodı yâre-i câna (T. VII/14)

Kâfur, Uzakdoğu ülkelerinde yetişen güzel kokulu bir bitkidir. Eskiden bazı hastalıkların tedavisinde kâfur kullanılırdı. Kâfur, yaraya konulduğunda kanı durdurur:

Cân atar rîze-i elmâsa gönül
Şanmañuz zahmına **kâfur** ister (G. 33/3)

Ok atma yarışlarında, yapılan atış sonunda okun mesafesi ölçülür. Eğer yeni bir rekor kırılmışsa oraya taş dikilir. (Levend 1984a:383) Bu olaya da "taş dikme" denir:

İdmân idüp kemân-ı belâya bu menzilüñ
Tâ gâyetinde **taş dikeyüm** himmetüm budur (G. 35/4)

Günümüzdeki gelinlerin başına çeşitli nesnelere saçma geleneğine, Fevzî Divanı'nda da rastlamaktayız:

Lü'lü'-i nazmı nişâr itsek 'arûs-ı dehre heb
Gevher-i ma'nâ ile pürdür bizüm gencinemüz (G. 69/3)

Ev, çeşme gibi binaların yapımında veya bir isteğin gerçekleşmesi için Tanrı'ya dua edilir. Dua ederken yalvarmak için eller, Tanrı'ya doğru kaldırılır:

Belî târîh ü du'âdur bu nazımdan maşkşüd
İmdi **el kaldıralum yalvaralum** haqka müdâm (T XVII/13)

Mutlu bir haber alınması veya istenen bir dileğin gerçekleşmesiyle birlikte şükür namazı kılınır:

İşidüp bu haber-i sūr-ı meserret eşeri
Secde-i şükri edâ kıldı havâş ile 'avâm (T XVII/7)

Çevresine zarar vermesin diye deliler, zincire vurulur:

Zencir-i cünûn ile dile heb viren ülfet
Sevdâgerî-i zülf ü haq-ı muğ-beçeğândur (G. 31/5)

Papağan, güzel sesler çıkaran ve taklitçi bir kuştur. Papağana (tûtî) konuşma öğretmek için bir aynanın arkasına geçilerek konuşulur. Papağan da aynaya bakarak karşısında başka bir papağan var sanarak konuşmayı taklit eder. Böylece insan gibi konuşmayı öğrenir. Ayrıca, papağanlar tatlı dilli olması için şekerle beslenir:

Tekellüm itmege yoq çâre gerçi **tûtüyüm**
Bugün hem **âyineden** hem **şekerden** ayrıldum (G. 107/2)

Gül, baharın müjdecisidir. Bahar mevsiminde güller açılmaya başlar. Bülbül, gülün açılmasıyla baharın müjdesini vermeye başlar. Baharın gelmesiyle birlikte hayattaki neşe ve sevinçler de artarak eğlenceler yapılır. Böylece hayattaki canlılık artar, sevgililerle gezintilere çıkılır ve içki meclisleri başlar:

Dem-i gül sūz-ı bülbül nev-bahâr eyyâmıdır şimdi
Mey ü maḥbûb ile seyr-i kenâr eyyâmıdır şimdi (G. 136/1)

2.1.2. Tarihî Olaylar

Fevzî, yaşadığı dönemde gerçekleşen tarihî olaylara yabancı kalmamış, Divan'ında bu olaylara zaman zaman yer vermiştir. Kandiye Kalesi ve Kamanıçe Kalelerinin Fethi ile Çehrin Seferi bunlardan bazılarıdır.

1667'de Girit Adası, Fazıl Ahmet Paşa tarafından kuşatılır. Beklenenden uzun süren bu kuşatmadan sonra, 1669'da Kandiye Kalesi'nin fethiyle Girit alınmış olur. Bu zafer, bütün halkta olduğu gibi Fevzî'de de büyük bir sevinç uyandırmıştır. Bu sevinçle birlikte şair, dönemin padişahı IV. Mehmed ve veziriazamı Fazıl Ahmet Paşa'yı övdükten sonra, alınması çok zor olan Kandiye Kalesi'ni gözler önüne gelecek şekilde canlı kelimelerle tasvir eder. İnsan, orayı âdeta görmüş gibi olur:

Ne aşl ƙal'a bu bir künc-i mu'talsamdur kim
Oldı sevdâsı helâkı nice İbn-i Sînâ

Ne beden bellü ne dîvâr cebelvâr ancak
Her taş ı ƙulle vü her ƙullesi gerdün-âsâ

Ayrıca, savaşın sıcak çehresi benzetmeler yoluyla canlı bir şekilde ifade edilmektedir. Şairin seçtiği kelimelerin ahenginden betimlemeyi anlamak çok kolaylaşır. Şair kelimelerle âdetâ resim çizer. Top atıldıkça çıkan dumanlar, bir bulut şekline bürünmekte ve gök gürültüsüne benzer sesler çıkmaktadır. Topların attığı mermilerden ise kurtulmak imkânsızdır. Yerde açılan çukurlar ise kıyamet gününü hatırlatır:

Ğaym-i yek-pâre idi dūd-ı kebūd-ı ıobı
Ra' d zann eyler idüñ atılacak şubh u mesâ

Seng ü ğumbaraları 'ayn-ı ƙazâ-yı mübrem
Lağm-ı nâ-gâhi ise zelzele-i rüz-ı cezâ (T. XVIII)

1672'de padişah IV. Mehmed (Avcı), bizzat ordu başında Polonya Seferi'ne çıkar. Polonya'da Kamaniçe Kalesi fethedilir. Bu fetih de şair tarafından canlı bir şekilde anlatılır:

Sultân Mehemmed rükn-i dîn serdâr-ı ceyš-i müslimîn
Şâhen-şeh-i rüy-ı zemîn ol ƙahramân-ı baħr u berr

Çün ƙıldı 'azm-i rezmle eıtrâfa şaldı bir nıgeh
Âmade ƙıldı heb sıpeh tevfiĳ ü nuşret-i râh-ber

Bağmadı şa'b u saħtına ƙaşd itdi ƙraluñ taħtına
Ƙondı Ƙamâniçe altına top ile gönderdi ğaber

Ħışnı Ħişâra aldılar merdâne cenge ıaldılar
Âfâĳa lerze şaldılar ceng-âverân kerem ser

Onuncı günde nâ-gehân irdi şadâ-yı el-amân
Çıĳdı rasûl-ı düşmenân aldı amân selm-i eşer (T. XX)

2.1.3. Musiki

Divan şairleri, yazdıkları manzumelerinde birçok bilime ait terimlere ve kelimelere yer vermişlerdir. Musiki de bu bilimlerden biridir. Fevzî de Divan'ında "hoş-kâr, bûselik, şehnâz, mutrib, nağme, ney, kânûn, âheng, muhâlif, evc, çeng,

tanbur” gibi birçok musiki terimini şiirlerinde kullanmıştır. Şair, bu kelimeleri genellikle çeşitli benzetmeler yapmak için kullanır:

Bülbül-i **hoş-kār**-ı bāğ-ı **mūsikī**’dür gerçi līk
Büselikden bī-ḥaber **sehnāz** bilmez neydügin (G. 122/4)

Kimüñ dil-ḥānesinde şāhid-i şevḳ ola dest-efşān
Kimüñ bezm-i derünün **mutrib**-i zevḳ eyleye ihyā (M. II/3)

Mest-i ırışkum dāğ-ı dil peymāne-i meydür baña
Nāle-i şām u şeh-er-geh **nağme-i neydür** baña (G. 3/1)

Ḳabül itmez mi **kānūn**-ı cefāsı zīrden **āheng**
Muhālif nağmesi olmaz mı bir dem **rāsta** maḳrūn (M. I/3)

Ben hümā-yı **evc**-i şevḳüm **çeng**-i gāmdan bī-ḥaber
Bāz-ı çeşm-i dil-ber-i ṭannāz maḥremdür baña (G. 2/2)

Efgān u **ney ü nağme-i tanbūr** bu şeb
Virdi dil ü cān şevḳine destür bu şeb
Nāhīde gelüp bezmümüze **raḳs-künān**
Dünyā kadar olduḳ hele sürür bu şeb (R. 25)

SONUÇ

17. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu duraklama dönemine girmiş, yüzyılın sonuna doğru imzalanan Karlofça Antlaşması’yla gerileme dönemi başlamıştır. Dışarıda yapılan savaşlar ve içeride yaşanan Celâlî İsyanları gerileme dönemi sürecini hızlandırmıştır.

Bu yüzyılda, siyasî ve sosyal hayatta görülen karışıklık ve bozukluğa karşın edebiyat gelişimini sürdürür. Bu yüzyılda yüzlerce şair yetişir. Ancak yüzyılın ikinci yarısından sonra siyasî hayatta görülen durgunluk, edebiyat sahasında da kendini hissettirmeye başlar. Nâbî dışında bu yarıyıda büyük şair yetişmez. Fevzi’nin de şairlik hayatı 17. yüzyılın ikinci yarısına rastlar.

Tezkirelerde 17. yüzyıla ait biri Bosnalı, diğeri de İstanbullu olmak üzere iki Fevzi’den söz edilir. Ancak bu iki şairin şiirlerine örnek olarak verilen beyitler, üzerinde çalıştığımız Divan’da vardır. Bu da bizlere şair hakkındaki bilgilerin tezkirelerde karıştırıldığını göstermektedir. Divan’daki düşürülen en son tarih beytinde verilen tarihe (1678) bakarak, elimizdeki yazma nüshalarının İstanbullu Mehmed Ağa’ya ait olduğu anlaşılmaktadır.

Fevzî, H.1048- M.1638 / H.1090- M.1679 tarihleri arasında Sultan İbrahim (1640-1648) ve IV. Mehmed'in (1648-1687) saltanatları döneminde yaşamıştır. Asıl adı Mehmed olup, Üsküdarlıdır. Hac için Mekke'ye gitmiş ve orada vefat etmiştir.

Yaptığımız araştırmalar sonunda elde ettiğimiz bilgilere göre Fevzî'nin bilinen tek eseri Divan'ıdır. Bu Divan'ın; Millet Kütüphanesi Ali Emiri Efendi Manzum Nu. 357, Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi Yazma Eserler Bölümü Nu. 392, Süleymaniye Kütüphanesi Hüsrev Paşa Bölümü Nu. 557 olmak üzere birbirine yakın üç adet yazma nüshası bulunmaktadır.

Fevzî Divanı, mürettep bir divandır. Bu Divan'da; mensur bir dibâce, 3 terkib-i bent, 1 terci-i bent, 1 müsemmen, 1 musammat kaside, 3 tahmis, 6'sı Farsça 145 gazel, 22 tarih, 5'i Farsça 28 rubaî ve 3 kıt'a bulunmaktadır.

Şiirlerinde aruz veznini kullanan Fevzî, aruzun sık kullanılan, kıvrak vezinlerini tercih etmiştir. Şiirlerinde aruzun en çok bilinen ve kullanışlı kalıplarını tercih eden şair, rubaî vezniyle de bir gazel ve bir tarih manzumesi yazmıştır. Aruzun az kullanılan vezinleriyle de şiirler yazan şair, yeniliğe ve değişime açık olduğunu göstermiştir.

Klâsik kafiye anlayışındaki kafiyenin göze hitap etmesi kuralına uyduğu için Arapça, Farsça ve Türkçe kelimelerle kafiye yapmış, yer yer de kafiye tekrarlarına düşmekten kurtulamamıştır. Manzumelerinin büyük çoğunluğunda redif kullanırken, en çok tercih ettiği kafiye çeşidi tam ve yarım kafiye olsa da zengin kafiyeyi de tercih ettiği olur.

Devrine göre sade bir dil kullanan Fevzî; bazı beyitlerinde Arapça-Farsça kelime ve tamlamalardan oluşan ağır, ağıdalı bir dil kullanmıştır. Ancak bunlar, şiirleri içinde fazla bir yer tutmaz.

Yaşadığı çağın dil özelliklerini de yansıtan Fevzî, Divan'ında kullanımdan düşmüş birçok kelime ve deyim kullanmıştır. Bu deyimlerden bir kısmında vezin gereği kelimelerin yerlerini değiştirmiş ve bazı deyimleri de Arapça-Farsça kelime ve tamlamalar içine gizlemiştir. Yine bazı kelimeler üzerinde de vezin gereği birtakım tasarruflarda bulunmaktan çekinmemiştir.

17. yüzyıldaki birçok şairde görülen Sebki Hindî üslûbunun etkisine, yer yer Fevzî'de de rastlıyoruz. Bu akımda sıkça kullanılan telmih, teşbih, tezat, mübalâğa, hüsn-i ta'lil, istiare gibi edebî sanatlar ile somut ve soyut kelimelerle kurulan tamlamalara birçok şiirinde rastlanır.

Kendi çağına ait sosyal hayatı ilgilendiren birçok konuya değinen Fevzî, bazı şiirlerinde duraklama ve gerilemenin sosyal hayattaki olumsuz etkilerini eleştirmekten geri durmamıştır. Devrinin bazı siyasî olaylarına da yazdığı tarih manzumeleriyle ışık tutmuştur.

Fevzî, içinde yaşadığı toplumun da etkisiyle yer yer tasavvufî öğeler içeren beyitler yazmıştır. Ancak bunlar, Fevzî'nin herhangi bir tarikatın üyesi olduğunu göstermez. Şair, tasavvufî kelimeleri terim düzeyinde kullanmış, tasavvufun içine girememiştir.

KAYNAKÇA

Akkuş, Metin. 1993. **Nef'î Divanı**. Ankara: Akçağ Yay.

Aksoy, Ömer Asım. 1993. **Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü**. (C. 1-2). İstanbul: İnkılap Kitabevi Yay.

Büyük Türk Klâsikleri. 1987. (C. 5). Ankara: Ötüken-Sögüt Yay.

Fevzî, **Dîvân**. Millet Kütüphanesi Ali Emiri Efendi, Manzum Eserler Nu. 357.

Fevzî, **Dîvân**. Sermet Çifter Kütüphanesi Yazma Eserler Bölümü, Nu. 392.

Fevzî, **Dîvân**. Süleymaniye Kütüphanesi Hüsrev Paşa Bölümü, Nu. 557.

Firdevsî. 1994. **Şehnâme**. (I-IV Cilt). (Çev. Necati Lugal). İstanbul: MEB Yay.

Gibb, E.J. Wilkinson. 1999. **Osmanlı Şiir Tarihi**. (I-V). (Tercüme: Ali Çavuşoğlu). Ankara: Akçağ Yay.

Genel Türk Tarihi. 2002. (C.6). Ankara: Yeni Türkiye Yay.

İsmail Beliğ. 1999. **Nuhbetü'l-Âsâr**. (Hzl. Abdülkerim Abdulkadiroğlu). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay.

_____. 1994. **Eski Türk Edebiyatında Nazım Şekilleri ve Aruz**. İstanbul: Dergah Yay.

_____.(vd). 1988. **Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü**. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.

_____. 1990. **Nâilî Divanı**. Ankara: Akçağ Yay.

İz, Fahir. 1995. **Eski Türk Edebiyatında Nazım**. Ankara: Akçağ Yay.

Kaplan, Yunus. **17. Yüzyıl Şairlerinden Fevzî Dîvânı**. ÖMÜ. SBE. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Samsun, 2008.

Karacan, Turgut. 1997. **Sâbit Divanı**. Samsun: Pasifik Yay.

Levend, Ağâh Sırrı. 1984. **Divan Edebiyatı “Kelimeler ve Remizler, Mazmunlar ve Mefhumlar”**. İstanbul: Enderun Yay.

Macit, Muhsin. 1996. **Dîvân Şiirinde Ahenk Unsurları**. Ankara: Akçağ Yay.

Mehmed Süreyya. 1996. **Sicill-i Osmânî (Yâhud Tezkire-i Meşâhir-i Osmânî)**. İstanbul: Kültür Bakanlığı-Tarih Vakfı Ortak Yayını.

Mermer, Ahmet. 1991. **Mezâkî, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı'nın Tenkidli Metni**. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu AKM Yay.

_____. 2002. **XVII. Yüzyıl Dîvân Şairi Vecdî ve Dîvânçesi**. Ankara: MEB Yay.

Mustafa Safâyî Efendi. **Tezkire-i Safâyî. (Nuhbetü'l-Âsâr Min Fevâ'idü'l-Eş'âr)**. Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi 2549.

Öztuna, Yılmaz. 1994. **Büyük Osmanlı Tarihi**. (1-12 Cilt). İstanbul: Ötüken Yay.

Şemsettin Sami. 2001. **Kâmûs-ı Türkî**. İstanbul: Çağrı Yay.

Şeyhî, Mehmed Efendi. 1989. **Şakâik-i Nu'maniye ve Zeyilleri Vakâyiü'l-Fudalâ**. (Hzl. Abdulkadir Özcan). İstanbul. Çağrı Yay.

Tuman, Mehmed Nail. 2001. **Tuhfe-i Nâilî, Dîvân Şairlerinin Muhtasar Biyografileri**. (Hzl. Cemal Kurnaz, Mustafa Tatçı). Ankara: Bizim Büro Yay.

Uludağ, Süleyman. 1995. **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**. İstanbul: Marifet Yay.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. 1973. **Osmanlı Tarihi**. (I-VI Cilt). Ankara: TTK Basımevi.

Yakıt, İsmail. 1992. **Türk-İslam Kültüründe Ebced Hesabı ve Tarih Düşürme**. İstanbul: Ötüken Yay.